

HÖGSKOLAN
I GÄVLE

AKADEMIN FÖR HÄLSA OCH ARBETSLIV

Avdelningen för socialt arbete och psykologi

Framtiden börjar i skolan

Rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete i grundskolan

Helene Blom & Therese Juneskans

2015

Examensarbete, Grundnivå (kandidatexamen), 15 hp
Socialt arbete

Socionomprogrammet

Handledare: Inger Linblad
Examinator: Pia Tham

Abstract

Title: The future starts in school – Principals' experience of managing school social work in elementary schools.

The aim of this essay was to examine how five principals described their experiences of managing the school social work in elementary schools. This is important to study since student educational and social failure in school has increased. Using qualitative interviews with principals from both municipal and privately owned schools we examined how the principals' experiences influenced the school social work. The study included how the principals described their complex professional role and if the principals had experienced any changes in the school social work over time. In the literature on which this essay was based on, school social work was described as complex and time consuming. The essay's conclusion is that school social work today includes a lot of social work, which takes time and financial resources from the educational process. We question if this can be a contributing reason to the decrease in knowledge results among Swedish students.

Keywords: School social work, principal, complexity theory, responsibility.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats var att undersöka hur fem rektorer beskrev sina erfarenheter av att leda skolsocialt arbete i grundskolan. Detta är viktigt att studera då elevers skolproblematik har ökat både pedagogiskt och socialt. Med hjälp av kvalitativa intervjuer med rektorer från både kommunala och fristående skolor undersöktes vilken betydelse rektorers erfarenheter hade för hur de såg på det skolsociala arbetet. Studien omfattade även hur rektorer beskrev sin komplexa yrkesroll och om rektorerna hade upplevt någon förändring inom det skolsociala arbetet över tid. I litteraturen som låg till grund för denna uppsats framställdes det skolsociala arbetet som komplext och tidskrävande. Studiens huvudresultat och slutsats är att skolsocialt arbete idag omfattar en större del socialt arbete än tidigare, vilket tar tid och ekonomiska resurser från det pedagogiska arbetet. Vi frågar oss om detta kan vara en bidragande orsak till att kunskapsresultaten bland svenska elever har minskat.

Nyckelord: Skolsocialt arbete, rektor, komplexitetsteori, ansvar.

Förord

Vi vill börja med att tacka samtliga rektorer som tagit sig tid att delta i vår studie. Utan er hade inte denna uppsats varit möjlig att genomföra. Vi vill även tacka vår glada handledare Inger Linblad för stöd, goda råd och handfasta tips under vårt uppsatsarbete. Till sist vill vi även rikta ett stort tack till våra respektive familjer.

Författarna till denna studie, Helene Blom och Therese Juneskans har båda tagit lika stort ansvar för alla delar i arbetet med uppsatsen. Vi har intervjuat, skrivit och färdigställt arbetet tillsammans. Vi vill avsluta med att tacka varandra för ett gott samarbete.

Gävle 2015-05-21

Helene Blom

Therese Juneskans

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Avgränsningar	4
1.4 Uppsatsens disposition	4
1.5 Begreppsförklaring	4
1.5.1 Skolsocialt arbete	4
1.5.2 Elevhälsa	5
1.5.3 Rektor	5
1.5.6 Resurs	5
2. Tidigare forskning	5
2.1 Litteratursökning	5
2.2 Skolsocialt arbete	6
2.3 Rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet	8
2.4 Decentraliseringens konsekvenser, fristående eller kommunal skola	10
2.5 Sammanfattning av den tidigare forskningen	12
3. Teoretisk referensram	13
3.1 Val av teori och begrepp	13
3.2 Komplexitetsteorin	13
3.3 Organisationskultur	16
3.4 Den teoretiska referensramens relevans för studien	17
4. Metod	18
4.1 Forskningsdesign	18
4.2 Tillvägagångsätt	18
4.3 Urval av informanter	19
4.4 Analysverktyg	19
4.5 Uppsatsens reliabilitet och validitet	20
4.6 Generaliserbarhet	21
4.7 Forskningsetiska ställningstaganden	22
5. Resultatredovisning och analys av empiri	23
5.1 Informanter	23
5.2 Rektors erfarenhet av att leda skolsocialt arbete	23

5.2.1 Analys av rektors erfarenhet av att leda skolsocialt arbete	26
5.3 Rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet	28
5.3.1 Analys av rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet.....	30
5.4 Rektors syn på förändring och utveckling av det skolsociala arbetet.....	32
5.4.1 Analys av rektors syn på förändring och utveckling av det skolsociala arbetet	34
6. Diskussion.....	36
6.1 De viktigaste resultaten	36
6.2 Resultatdiskussion	37
6.3 Metoddiskussion.....	39
6.4 Slutsats.....	41
6.5 Förslag till vidare forskning	41
Referenslista.....	42

”Om inte solen går upp är det skolans fel”

Törnsén (2013)

1. Inledning

När en elev inte mår bra och inte lyckas lära sig och utvecklas, riktas ljuset ofta mot skolan (Törnsén, 2013). Rektors engagemang för elevvårdsarbete inom skolan är extra betydelsefullt, då det påverkar vilka prioriteringar och vilken status det skolsociala arbetet får (Backlund, 2007). Backlund (2007) anser att skolans rutiner bör granskas då det är oklart hur långt det skolsociala arbetet sträcker sig och det är oklart vem som ska göra vad. Skolan är den enda plats i samhället där alla barn kan nås, det är i skolan som alla barn har en möjlighet att utmanas, ses och tas på allvar. Alla vuxna som arbetar i skolan skapar det utrymme som barnen behöver för att växa och lära (SOU 2000:19). Om det visar sig att en elev får svårigheter i att utvecklas är det rektors yttersta ansvar att utreda och pröva om skolans arbetssätt behöver förändras (Guvå, 2010).

Enligt Elevvårdsutredningen (SOU 2000:19) kommer 2000-talet att ställa högre krav på barn och ungdomar än de krav som ställdes på den idag äldre generationen. Elevvårdsutredningen menar att ingen myndighet i samhället kunnat förutspå den ökning av psykiska, sociala och emotionella svårigheter som dagens barn och unga uppvisar och vilkas grunder är komplexa. Elevvårdsutredningen framhåller vikten av att elevhälsans huvuduppgift bör vara, att i samarbete med övrig personal verka för en god miljö för lärande och utveckling hos eleverna. Miljön ska inte bara främja den pedagogiska biten utan även den kroppsliga-, sociala- och känslomässiga utvecklingen (a.a.).

Intresset för att studera det skolsociala arbetet och hur rektorer arbetar för att ge alla elever rätt förutsättningar, väcktes hos oss under vår verksamhetsförlagda utbildning. Vi fick då insyn i hur skolsocialt arbete bedrivs och detta skapade en nyfikenhet av att undersöka om och i sådant fall hur rektor i sin profession kan styra det skolsociala arbetet och därmed elevernas vardag och framtid.

1.1 Bakgrund

Under 1990-talets början genomfördes flera reformer som inledde ett systemskifte inom den svenska skolan. En av de gemensamma nämnarna var decentralisering, det vill säga det svenska skolsystemet gick från att vara statligt styrt till att bli avreglerad. Kommunerna fick överta huvudmannskapet och de i sin tur delegerade ansvaret till skolenheterna och rektorerna (Skolverket, 2009). Nya statliga styrdokument skapades som skulle ge rektorer och

lärare en chans att utveckla sitt professionella ansvar. Dessa styrdokument lämnade mycket stort utrymme för de professionellas egna tolkningar. Enligt ”Programme for International Student Assessment” (PISA, 2012) har de genomsnittliga skolresultaten försämrats sedan decentraliseringen. Resultatskillnader mellan olika elevgrupper och skolor har ökat. Likaså har man sedan mitten av 1990-talet sett en ökning av elever som rapporterar att de mår dåligt: de upplever sig ha en hög stressnivå och lågt välbefinnande. För att råda bot på detta har synen på barns lärande och utveckling förändrats. Idag vet man att elevers skolsvårigheter inte enbart beror på pedagogiska frågor (elevens förmåga att lära) utan även samverkar med hur eleven mår (psykologiska aspekter) och hur barnet har det (sociala aspekter). De nyfunna insikterna har medfört att olika yrkesgrupper har påbörjat ett samarbete inom området elevhälsa (Skolverket, 2009).

Elevhälsa är ett relativt nytt begrepp inom skolan, det lanserades i en elevvårdsutredning som blev klar år 2000 (SOU 2000:19). Utredningen föreslog att skolhälsovården, elevvården samt specialpedagogiska insatser skulle samverka och bilda ett nytt verksamhetsområde inom skolan. Elevhälsan skulle innefatta högskoleutbildade yrkesgrupper med kompetens inom omvårdnad, medicin, psykologi, specialpedagogik, studie- och yrkesvägledning samt socialt arbete. Det skolsociala arbetet i skolan var tidigare en egen verksamhet inom skolan och det var ofta en skolkurator som ansvarade för detta område. Skolkuratorer beskrevs i 1969 års läroplan för grundskolan som skolans sociala experter (a.a.). Idag har all personal i skolan ansvar för det skolsociala arbetet och ska aktivt delta för att skapa ett bra skolklimat som utvecklar elevernas lärande och hälsa. (Socialstyrelsen & Skolverket, 2014). Vilket kräver att respektive rektor tar det övergripande ansvaret för att alla följer de riktlinjer och lagar som finns.

Vilken kompetens samt vilka uppgifter som ska ingå i elevhälsans arbete framgår av skollagen (SFS 2010:800). Den nya skollagen som började tillämpas 1 juli 2011 har en starkare betoning på elevhälsan, hur denna ska organiseras och att fokus ska ligga på det hälsofrämjande och förebyggande arbetet. Skolledningen ska arbeta för att elevhälsan finns tillgänglig för alla elever på skolorna och medverka till att bygga en bra värdegrund för elevernas framtid (a.a.). Vinnerljung, Berlin och Hjern (2010) menar att en stor del av det sociala arvet skapas i och genom skolan. Det finns starka samband mellan betygen från grundskolan och psykosociala problem som vuxen, även om eleverna växer upp under liknande förhållanden. Dock visar Vinnerljung, et al.(2010) att lågpresterande elever från familjer med högre socioekonomisk status tenderar att lyckas ta sig vidare i skolsystemet och

i många fall lyckas ta en gymnasieexamen. Vinnerljung, et al. (2010) menar att om samhället vill förbättra framtiden för utsatta elever är det nödvändigt att ge dem ett stort stöd under skoltiden, då skolmisslyckande är en faktor som går att påverka. Flera studier har gjorts avseende specialiserade elevhälsoteam, deras samarbete och arbete (t.ex. Backlund, 2007; Hjärne & Säljö, 2004, 2014) och det finns även en del forskning om rektorers arbetssituation (t.ex. Augustinsson & Brynolf, 2009; Brüde Sundin, 2007; Leo, 2010; Törnsén, 2013). Det finns även mycket forskning om skolans betydelse för elever och vad som påverkar deras resultat (t.ex. Vinnerljung et al. 2010; Skolverket, 2009; Socialstyrelsen & Chess, 2012), men det finns inte så mycket forskning om rektorers ansvar och erfarenheter inom det skolsociala arbetet.

PISAs undersökning (2012) visar att resultaten av elevers kunskaper i det som kallas kärnämnen i svenska skolan sjunker och att det beror på den skiftande kvaliteten hos olika skolor. Idag kan rektorns ledarskap och agerande vara en avgörande faktor för elevers resultat, då rektorer idag har tilldelats ett stort ansvarsområde med många skiftande uppgifter. Genom sina normer och prioriteringar skapar rektor avtryck i hur skolan och det skolsociala arbetet ska bedrivas (Leo, 2010). Socialt arbete handlar ofta om att förebygga och lösa olika problem som kan uppstå i relationer mellan människor. Det handlar även om att förhålla sig till de lagar och riktlinjer som finns. Det är därmed viktigt att studera rektorers erfarenheter då de lägger grunden för allt socialt arbete inom skolan.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att beskriva och analysera rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete inom den svenska grundskolan. Detta undersöks utifrån följande frågeställningar:

- Hur beskriver rektorer sina erfarenheter av att leda skolsocialt arbete inom grundskolan?
- Hur beskriver rektorer sitt ansvar för det skolsociala arbetet?
- Hur anser rektor att det skolsociala arbetet har förändrats över tid?

1.3 Avgränsningar

Skolsocialt arbete är ett brett ämne som innehåller många delar. Av studiens syfte framgår det att vi endast är intresserade av rektorers erfarenheter av att leda det skolsociala arbetet.

Därmed avgränsar vi oss från att studera pedagoger eller övrig elevvårdande personal. Vi gör därmed inte heller anspråk på att försöka förklara hur hela rektors ansvarsområde och övriga arbetsuppgifter ser ut. Fokus ligger på rektorernas beskrivning av erfarenhet och ansvar för det skolsociala arbetet.

1.4 Uppsatsens disposition

I kapitel ett beskrivs bakgrunden till val av studie samt uppsatsens syfte och frågeställningar. Även begreppsförklaringar och avgränsning av studien ingår i detta kapitel.

I kapitel två, redovisas kunskapsläget inom tre olika teman: Skolsocialt arbete, Rektors ansvar och roll det skolsociala arbetet samt decentraliseringens konsekvenser, fristående eller kommunal skola.

I kapitel tre beskrivs den teoretiska referensram som använts, inledningsvis förklaras val av teori följt av en presentation av komplexitetsteorin och organisationskultur.

I kapitel fyra, redogörs för metodval, analysverktyg, studiens trovärdighet och forskningsetiska ställningstaganden.

I kapitel fem, presenteras resultat och analys av det empiriska materialet utifrån studiens frågeställningar.

I kapitel sex, diskuteras och reflekteras över studiens metod, resultat och analys samt ges förslag på fortsatt forskning.

1.5 Begreppsförklaring

1.5.1 Skolsocialt arbete

När begreppet skolsocialt arbete används i studien avses det arbete och de insatser som görs i skolan för att förebygga eller råda bot på elevers ohälsa. Det avser även det arbete som görs för att få elever att trivas, må bra, bli sedda och för att skapa en trygg miljö, med fokus på skolans sociala mål (Törnsén, 2009).

1.5.2 Elevhälsa

Begreppet elevhälsa är ett samlingsbegrepp för de insatser som bedrivs inom skolan och som syftar till att öka samverkan och betona det hälsofrämjande och förebyggandet arbetet. Inom elevhälsan samlas de medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatserna (Socialstyrelsen & Skolverket, 2014). När begreppet elevhälsa används i studien syftar det till både de insatser som skolan tillhandahåller samt den särskilda elevvårdspersonalen vilka arbetar med insatser exempelvis: skolkurator, skolsköterska och skolpsykolog.

1.5.3 Rektor

Ordet Rektor i sig, kommer från det latinska ordet rector som betyder "skolmästare" eller "ledare" (Marklund & Stjernquist, u.å.). I studien görs ingen skillnad på om det är en kommunal eller privat anställd rektor. Det är själva yrkesprofessionen som avses.

1.5.6 Resurs

När begreppet resurs används i studien avses både de ekonomiska och fysiska tillgångarna i form av pengar och personal som rektor har att förfoga över.

2. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras den tidigare forskningen vilken är relevant för studien.

Inledningsvis beskrivs litteratursökningsprocessen. Därefter är forskningen indelad i tre olika kunskapsområden: "Skolsocialt arbete", "Rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet" samt "Decentraliseringens konsekvenser, fristående eller kommunal skola". Kapitlet avslutas med en sammanfattning av kunskapsläget samt en diskussion om hur den tidigare forskningen använts i studien.

2.1 Litteratursökning

Vi började med att söka artiklar i Discovery, SocINDEX, Swe Pub och WEB OF SCIENCE och använde sökorden: principal, school social worker, relations, multi professional team, school och pupil health. Vi begränsade sökningarna till att endast omfatta peer reviewed samt full text. För att minska antalet träffar avgränsades sökningen ytterligare med att välja åren 2000-2015 då vi ville använda oss av relativ ny forskning. Sökorden korsades med AND och trunkeringstecken (*) användes för att inte missa böjbara ord.

Sökningar via Google scholar med sökordet "rektor", "normer" och skolsocialt arbete"

gjordes, vilka resulterade i några avhandlingar att utgå ifrån. Genom att titta på tidigare referenser i avhandlingar och funna artiklar fann vi ytterligare tidigare forskning. Sökningar via olika myndigheters hemsidor såsom Skolverket och Socialstyrelsen gav flera användbara rapporter och publikationer i ämnet. Under handledningens gång har vår handledare bidragit med information avseende forskning inom området. Då studien avsåg att endast studera rektorer inom den svenska grundskolan så har den internationella forskningen aktivt valts bort.

2.2 Skolsocialt arbete

Skolhälsovård och elevvård har funnits inom skolan under väldigt lång tid, redan i slutet av 1800-talet pratades det om skolhälsovård och sedan mitten av 1900-talet har det funnits psykolog- och kuratorverksamhet (Guvå, 2010). Det samarbete kring elevhälsa som blev lagstadgat i skollagen (SFS 2010:800) utvecklades genom att perspektiven på barns utveckling och lärande hade förändrats. Skolhälsovården hade förr ansvar för barns fysiska hälsa men har idag utvidgat sitt synsätt till att även innefatta den psykiska hälsan. Inom elevvården har en likartad utveckling skett då elevers skolsvårigheter inte längre enbart ses som inlärningssvårigheter, utan även innefattar hur barn mår och har det i skolan, men även hemma. Guvå (2010) menar att vi idag ser att dessa aspekter hör ihop och personalen från skolhälso- och elevvården har börjat samarbeta i så kallade elevhälsoteam tillsammans med övrig skolpersonal. Elevhälsoteamen har förändrat sin inriktning från att se det sjuka till att se det friska (Guvå, 2009). Genom att byta begrepp från skolhälso- och elevvård till elevhälsa beskrev personalen i Guvås (a.a.) studie att de fått ett mer samlat sätt att tänka, de förklarade det som en förskjutning av perspektivet från vård till hälsa.

Enligt Guvå (2009) är helhetstänkandet en viktig tanke med de nya elevhälsoteamen, de olika yrkesgrupperna inom elevhälsoteamen ska komplettera varandra utifrån en samsyn på hälsa, lärande och trygghet. Guvå, men även Höög (2010) menar att en av svårigheterna är när de olika yrkesgrupperna inom elevhälsoteamen hade olika perspektiv på problem. Hur personalen såg på sambandet mellan lärande, hälsa och trygghet, inte bara hur de hängde ihop med varandra, utan även hur de påverkade varandra. Det var oklart i teamen vad man skulle anse som viktigast, skulle hälsa prioriteras före lärandet eller är hälsan beroende av hur elever lär. Det kan finnas en risk att elevhälsoteamen drar åt olika håll om de ser på helheten på olika sätt. Höög (2010) förvånades över att organiseringen av elevhälsoarbetet visade på en sådan

variation. Det tycktes inte finnas någon entydig riktlinje, utan det kunde vara skolkulturen, politiken eller individerna som styrde.

I Törnséns (2013) studie bekräftade rektorerna behovet av elevhälsoteam. Elevhälsoteamet bestod av personer som rektor hade tillgång till, både formellt utbildad personal exempelvis skolkurator och skolsköterska till personal såsom skolvaktmästare och personal i matbetspisningen. Dock kände ofta pedagogerna som formellt inte tillhörde elevhälsoteamet att det fanns ett större behov av en utökad kurators kompetens på skolan, för att förbättra elevernas resultat. Pedagogerna uttryckte en oro för att personal som inte har den rätta kompetensen får hantera problem som de inte har utbildning för. I Törnséns (2009) studie beskrev rektorer att de upplevde att när vuxentätheten i skolan minskade, försvann möjligheten att nå alla elever. Den personal som fanns kvar hann inte med och elever hamnade mellan stolarna.

I Törnséns (2009) studie framkom det att de allra flesta som arbetar inom skolan visade ett stort engagemang, men de befann sig i en komplex verksamhet som skapade mycket frustration. Pedagogerna beskrev som sin huvuduppgift att hjälpa eleverna så mycket de förmådde, men de beskrev en situation där de på grund av bristande resurser inte lyckades hjälpa alla elever. Även de förväntningar som ställdes på skolan sågs som orimliga och personalen uttryckte en viss irritation över den tid och energi som elevhälsofrågorna tog.

Höög (2010), Törnsén (2013) och Hjärne och Säljö (2004) tar upp att det inte fanns några tydliga gemensamma mål för elevhälsoarbetet, trots att skolan är mål- och resultatstyrd. Dock fanns det kommuner vilka hade tydliga och kända mål för elevhälsan som helhet och de gjorde även uppföljningar i form av hälsosamtal, elevenkäter och attitydmätningar bland eleverna. Höög (2010) anser att det är ett viktigt uppdrag för rektorer att skapa en gemensam bild av elevhälsoarbetet. Höög menar även att ett av rektors och elevhälsans problem var att integrera de olika styrdokument (skollag, läroplan och kommunala styrdokument) som finns, till ett sammanhållet arbetssätt som gynnar elevens lärande och utveckling.

Hjärne och Säljö (2008) tar upp att elevhälsans personal arbetar under begränsade och många gånger besvärliga situationer, med små ekonomiska resurser och personalbrist. Vilket gör det svårt att tillfredsställa alla krav och önskemål som de ställs inför. Personalen fick ofta fatta snabba beslut för att lösa akuta problem med begränsade resurser. Vilket kunde leda till konsekvenser för hela skolan och inte bara för enskilda elever. Riskerna fanns att eleven

skiljdes ut och sattes in i en annan kontext, ibland i en miljö som hade andra förväntningar och pedagogiska utgångspunkter än vad eleven var van vid. Hjärne och Säljö (a.a.) menar att elever idag har många krav på sig och ofta kategoriseras de elever som har svårt att nå kunskapsmålen som barn med inlärningssvårigheter. De har svårt att leva upp till de mål och förväntningar som omgivningen ställer på dem gällande skolresultat.

Törnsén (2009) och Guvå (2009) anser att elevhälsoteamets arbete framför allt är inriktat mot elevers ohälsa. Ambitionen med att se till och stödja det friska hamnade i skymundan och arbetet kom att handla om att endast ge insatser mot elever som redan mår dåligt. Guvå (2009) menar att trots att personalen tycktes vara överens om att man ska utgå ifrån det friska och koncentrera sig på elevens styrkor, tycktes allt arbete falla tillbaka och det blir eleven man problematiserar istället för skolan. Enligt Törnsén (2013) förklarades ofta elevers problem orsakade av yttre omständigheter såsom elevens familjeförhållande, socioekonomiska situation och samhällets krav.

2.3 Rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet

Rektors ansvar för skolverksamheten beskrivs tydligt i den nya skollagen (SFS 2010:800) där det framgår att rektor utöver ansvaret för elevers lärande även har ett ansvar för elevens trygghet, att elever får tillgång till studie ro och att rektor har ett samlat elevhälsoansvar. Enligt läroplanen Lgr 11 (Skolverket, 2011) är det rektors ansvar att tillsammans med lärare och elevhälsans personal stödja alla elevers utveckling både mot kunskapsmålen och de sociala målen. När en elev behöver extra stöd är det rektors ansvar att samråda med lärarna och om det är nödvändigt kontakta elevhälsans personal för att utreda vilket behov den enskilde eleven har.

Rektorerna i Törnséns (2009) studie beskrev att deras ansvar och arbetsuppgifter i det skolsociala arbetet bestod i att upprätta rutiner för elevhälsans arbete. Det var rektors ansvar att se till att handlingsplaner, likabehandlingsplaner samt åtgärdsprogram fanns på skolan. Det var rektor som ledde möten med elevhälsoteamen, arbetslagen, vårdnadshavare och eleverna. Rektorerna hade även många informella möten i korridorerna, i lärarrum eller på skolgården (Törnsén, 2013). Några rektorer i Törnséns (2009) studie upplevde det som svårt att leda den heterogena grupp som elevhälsans personal bestod av. En rektor menade att under ett elevhälsoteam möte får alla prata fritt och utifrån sina perspektiv, men sedan var det rektorns roll att sammanfatta all information och fatta det slutgiltiga beslutet om vilken åtgärd som behövdes vidtas. Många rektorer i Törnséns studie anser att elevhälsan börjar i klassrummet,

där det handlar om att skapa förutsättningar för lärande och utveckling både i kunskap men även socialt.

Höög (2010) anser att det krävs en fördjupad kompetens hos rektorer för att kunna leda olika professionella samt för att klara av höga påfrestningar i sitt arbete. Höög menar att det kan finnas en risk för att ett arbetslag börjar leta efter en syndabock när elever inte lyckas i skolan. Personalen kan börja beskylla varandra eller rektor för att ha gjort fel.

I Brüde Sundins (2007) avhandling framkom det att en viktig roll för rektor var att skapa relationer. Relationer mellan och med personal, elever och vårdnadshavare styrde hur rektorns ledarskap utvecklades. Mycket av rektorns arbetstid gick åt till att skapa kontakter. Att ha goda relationer var en förutsättning för ledarskapet och byggde på en känsla av tillit för varandra. Dock handlade det inte om att individer i relationen måste tänka och tycka lika hela tiden, utan det byggde mer på att det fanns ett förtroende och en förståelse för varandras situation. Genom att rektorn fanns tillgänglig för möten och diskussioner skapades ett förtroende för rektorn som en person vilken personalen, eleverna och föräldrarna kunde lita på.

Även Törnsén (2009) tar i sin studie upp vikten av rektors relationer och Törnsén menar att den största utmaningen för en rektor i sin roll som ledare, är att denne måste vara verksam på olika arenor. Det är rektorn som har huvudansvaret för att kontakten med vårdnadshavare håller hög kvalitet, samt att samarbetet med externa aktörer såsom BUP, Socialtjänst och polis fungerar. I Törnséns studie (2013) framkom det att det var svårt att få samverkan mellan skolan och övriga aktörer, såsom socialtjänst och BUP att fungera när det var många inblandade. Det fanns en viss avvaktan inför att göra anmälningar från skolans sida till Socialtjänsten. Rektorer upplevde att handläggningstiden tog för lång tid, vilket kunde leda till att elever fick vänta eller att några elevärenden kom att hamna mellan stolarna.

Rektorerna i Brüde Sundin (2007) studie ansåg att det var av stor vikt att ta del av olika människors idéer och tankar, vilket ger dem kunskap om olika grupperingar inom skolan. Rektorerna menade att kunskapen om vad olika grupper och individer gör och tycker i olika frågor är av största vikt för deras ledarskap. Brüde Sundin ansåg att rektorer på så vis fick insyn i olika verksamheter och om personalen inom den. Genom att respektera de olika bilderna införskaffade rektorer en holistisk kunskap (att kunna se helheten). Den holistiska

kunskapen menade Brüde Sundin var viktig, för att kunna skapa den tillit som är nödvändig för att kunna driva olika frågor. Den medförde även att rektorer kunde erhålla den legitimitet som krävdes för att kunna överleva och behålla sin roll som rektor.

I elevvårdsutredningen (SOU 2000:19) skrev Elisabeth Sörhuus att varje enskild rektor måste foga ihop den personliga målsättningen med de förväntningar som finns för sitt arbete. Varje rektor hade olika sätt att se på sitt uppdrag vilket ledde till olika prioriteringar, vilket var en av förklaringarna till att rektorer arbetade så olika. En rektor lägger mer eller mindre tid på olika frågor beroende av hur engagerade de känner sig i frågan. Rektorns personliga preferenser påverkade därmed det dagliga arbetet. Sörhuus (a.a.) menar att svårigheten med att vara rektor, är att rollen kräver stora insatser och det finns för många arbetsuppgifter som kräver tid. Det handlar inte längre om att prioritera utan mer om att hålla näsan över vattenytan.

2.4 Decentraliseringens konsekvenser, fristående eller kommunal skola

Decentraliseringen som skedde under 1990-talet grundade sig i den reformrörelse som inleddes cirka tjugo år tidigare. Anledningen till att man ville ändra styrsystemet för skolan var att skolan skulle få ett större lokalt handlingsutrymme och därmed öka kvaliteten (elevernas kunskaper) och effektiviteten (ekonomiska resurser i relation till kvaliteten) (Skolverket, 2009). 1990 fastställdes den nya ansvarsfördelningen där kommunerna själva fick ansvaret för all skolpersonal och fördelningen av de ekonomiska resurserna. Systemet med skolpeng skulle öka varje enskild elevs möjlighet att fritt kunna välja skola. Dessutom bestämdes att varje skola oavsett huvudman skulle få samma ekonomiska stöd från staten, vilket skulle öka viljan att starta fristående skolor. Det nya styrsystemet gav ett ökat ansvar för undervisningen till den lokala skolan, kommunerna och de privata huvudmännen (a.a.).

Tanken bakom decentraliseringen var att kommunerna skulle kunna anpassa sina skolor efter lokala förhållanden och skapa en mer flexibel skola, men det visade sig att det nödvändigtvis inte betydde att anpassningen skedde efter varje elev (Westling Allodi, 2007). Hallerström (2006) beskriver att skolsystemet inte moderniserades i samma takt som samhället i övrigt. De snabba samhällsförändringar som skedde ekonomiskt, materiellt, kulturellt och tekniskt påverkade individens sociala liv. Det i sin tur ledde till att vårdnadshavare och elever ställde andra krav på skolan. Förväntningarna och kraven på rektor som skolledare ökade, de politiska besluten släpade efter och skolreformer tog tid att genomföra vilket gjorde att rektorer hamnade i en svår sits. Rektorer klarade inte av att uppfylla de krav som ställdes från

beslutsfattarna, då budgeten i förhållande till behoven var för knappa och då budget inte heller reglerades i samma takt som samhället i övrigt förändrades.

Skolverkets lägesbedömning (2013) visar att spridningen av elevers resultat har ökat och att skillnaderna mellan grundskolornas resultat har fördubblats de senaste 20 åren. Westling Allodi (2007) lyfter i sin artikel fram att en stor grupp elever (mer än 25 %) inte når upp till de mål som läroplanen har satt och 10 % klarar inte av att nå målen för att bli behöriga till gymnasiet. Det kan ha sitt ursprung i att skolorna har blivit mer och mer segregerade gällande exempelvis elevernas studiemotivation. Kamrateffekter och lärarförväntningar kan ha betydelse för vilken skola en elev väljer att gå i och Skolverket ser det fria skolvalet som ett genuint dilemma.

I Törnsén (2009) framkom det att den kommunala skolan ofta hade regelbunden tillgång till skolsköterska och skolkurator, fanns det elever med särskilda behov kunde rektor ansöka om extra resurser till dessa. Kommunala rektorer upplevde att möjligheten att prioritera elevhälsopersonal framför pedagogisk personal är begränsad. Rektorer i fristående skolor däremot var oftast nöjda med den tillgång de har till elevhälsa. De var noga med att inte låsa upp vissa tjänster, utan föredrog en flexibel organisation. Rektorer i fristående skolor beskrev en större frihet i hur de kunde använda skolans budget. De ansåg att fördelen med att inte ha fast personal såsom skolkurator och skolsköterska medförde att de istället kunde behövsanpassa stödet när det behövdes (a.a.). Fristående skolor hade därmed oftare en nedbantad elevhälsa där det vardagliga ansvaret för elevhälsans arbete låg på rektor, skolsköterska och lärare (Törnsén, 2013). Fanns det behov av andra kompetenser köptes dessa istället in. Detta bidrog till att elevhälsan i kommunala och fristående skolor skiljde sig åt och det ledde i sin tur till att elever kunde ha olika förutsättningar beroende på vilken skola de valde. Det här var synbart även inom en och samma kommun (a.a.).

Verksamhetens grund ska enligt skollagen (SFS 2010:800) vara densamma oavsett huvudman och därigenom även rektors ledarskap. Det omfattar i stort sätt samma saker, med skillnaden att privata skolors rektorer arbetar utifrån ett lite annat synsätt än de kommunala, då privata skolor är vinstdrivna. Funktionen rektor är densamma oberoende av huvudman enligt skollagen och regleringar avseende rektors ansvar gäller både fristående och kommunala skolor. Bergström, Madestam och Sundström (2013) menar att det inte finns några generella skillnader mellan rektorer i kommunal eller privat skola gällande rektorers värderingar. Det

som Bergström, Madestam och Sundström (a.a.) dock upptäckte var att det fanns en viss skillnad när det gällde så kallat brukarinflytande, där privata rektorer i större utsträckning lät sig styras av vårdnadshavares och elevers önskemål. Detta kunde enligt författarna bero på att kommunala rektorer var mer benägna att styras av politiker.

2.5 Sammanfattning av den tidigare forskningen

Då syftet med denna studie var att undersöka rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete i svensk grundskola så har forskning gällande svenska skolor och rektorer valts ut. De avgränsningar som gjordes i urvalet av studier gjordes med syftet att de skulle kunna användas i analysen för att åskådliggöra likheter och skillnader mellan denna studies resultat och tidigare studiers resultat.

Den tidigare forskningen vi funnit kring skolsocialt arbete och elevhälsoteam kan sammanfattas med att det är ett komplext område. Den innefattar flera beståndsdelar, vilka är beroende av varandra och vilka man inte alltid kan styra över. Skolpersonal upplevde en frustration då de inte hann med det pedagogiska arbetet när elevhälsofrågorna tog för mycket tid. Flera studier visade att rektorers ansvar för det skolsociala arbetet var stort. I flera studier framkom det att rektorer måste ha en gedigen och holistisk kunskap om det som sker på skolan för att kunna fatta bra beslut, men även för att kunna skapa goda relationer. Rektorers personliga värderingar påverkade hur ledarskapet utformades och svårigheterna i rektors roll var att kunna hålla många bollar i luften samtidigt vilket krävde enorma insatser och engagemang.

Den tidigare forskningen visade att det fanns skillnader mellan rektorers förutsättningar att leda arbetet i kommunala och fristående skolor. Detta berodde på att de hade olika tillgång till ekonomiska resurser och att rektorerna var styrda av olika huvudmän. Forskningen visade att det sedan decentraliseringen hade skett en försämring av elevers hälsa och skolresultat. Vuxentätheten i skolorna hade minskat och tillgången till utbildad personal inom elevhälsan skiljde sig åt mellan skolorna, där den kommunala oftare hade regelbundna besök av skolkurator och skolsköterska. De fristående skolor valde att sköta det mesta av kuratorsverksamheten själva och köpte istället in dessa tjänster när problemen blev för svåra för den ordinarie personalen att hantera.

3. Teoretisk referensram

I följande kapitel presenteras studiens teoretiska referensram. Först beskrivs val av teori och begrepp. Vidare följer en beskrivning av det övergripande teoretiska perspektivet Komplexitetsteorin och begreppet Organisationskultur. Avslutningsvis redovisas den teoretiska referensramens relevans för studien. Inom komplexitetsteorin används begreppet ”*the edge of chaos*” och då ingen lämplig svensk översättning har hittats så kommer det engelska begreppet att användas i studien.

3.1 Val av teori och begrepp

Genom den tidigare forskningen fick vi en förståelse för att rektorsyrket men även skolan som verksamhet är oerhört komplex. En rektors arbetsdag blir sällan som planerad, utan det sker dagligen nya oväntade saker. Komplexa system är oordnade, färgstarka, spontana och de kan befinna sig på gränsen till kaos, vilket kan vara en beskrivning av den svenska skolan. Därför valde vi att använda komplexitetsteorin som grund i vår analys. Komplexitetsteorin fokuserar på att individen ingår i ett komplext system som består av flera olika system som är beroende av varandra (Augustinsson & Brynolf, 2012). Samtidigt som individen i systemet aldrig kan kontrollera vad som sker utan hela tiden måste vara vaksam på oväntade händelser. Detta kan bidra till ett nytt synsätt för att förstå en rektors komplexa vardag.

För att tydliggöra att det kan finnas olika kulturer i men även mellan olika skolor och att det i sin tur kan styra hur rektorerna väljer att agera, så valde vi att använda oss av organisationskultur som ett centralt begrepp i den teoretiska referensramen. Genom det möjliggörs en tydligare kritisk reflektion över eventuella värderingar och uppfattningar som rektorer ger uttryck för och som kan skilja sig åt mellan rektorerna och på så vis anser vi att den teoretiska basen i vår analys breddas.

3.2 Komplexitetsteorin

Komplexitetsteorin har internationellt ökat i popularitet som grund för att förstå komplexa fenomen, som exempelvis, skolan (Augustinsson & Brynolf, 2012). Några som har bidragit till teorins framväxt är nobelpristagarna Ilya Prigogine och Murray Gell-Mann samt forskaren Ralph Stacey. De tre forskarna har utgått från empiriska studier där de från verkliga livet har utvecklat teori och verktyg hämtade från komplexitetsvetenskapen för att bättre kunna förstå och förklara naturens och människans komplexitet (Augustinsson & Brynolf, 2012).

Att något är komplicerat behöver inte betyda att det är komplext utan komplexitet är något som kan vara rikt, nyanserat och kraftfullt. En skola är ett komplext system som består av många olika yrkesroller som utför olika arbetsuppgifter. Något förenklat kännetecknas komplexitet enligt Augustinsson och Brynolf (2012) av antalet relationer som finns inom ett system. Ett annat sätt att förstå teorin är utifrån förekomsten av antalet eller mängden regelbundenhet. Regelbundenhet är ett centralt begrepp inom teorin som används för att beskriva sociala relationer eller arbetsrutiner. Ett ganska normalt system med få regelbundenheter har vare sig det är enkelt eller komplicerat en mindre mängd information, ett komplext system däremot hanterar en stor mängd information. I en skola med många elever får rektor ta emot en mängd varierande information varje dag och det är svårt att skapa en verksamhet som bygger på regelbundenhet. En rektor måste vara flexibel och ha förmågan att anpassa sig efter situationen, det är omöjligt för en rektor att hela tiden ha kontroll över vad som sker.

Augustinsson och Brynolf (2012) skildrar att skolan är en komplex verksamhet i motsats till en komplicerad organisation vilken är mekanisk. I en komplicerad verksamhet krävs det lagar och regler för att organisationen ska fungera. Det finns färdiga manualer för hur problem ska lösas och det förekommer få avvikelser. Riksdag och regering styr skolan som om den vore mekaniserad vilket gör att rektor har regler att följa som sällan stämmer överens med verkligheten. Rektor hamnar i en situation där någon annan vill styra rektors komplexa arbetsdag mer eller mindre i detalj.

Graden av komplexitet ökar i samma takt som regelbundenheterna blir fler upp till en viss nivå, som kan kallas ”*the edge of chaos*” (Augustinsson & Brynolf, 2012). Till slut leder antalet regelbundenheter till kaos (desintegration) vilket gör att informationsflödet minskar. För att förenkla det hela så kan det beskrivas utifrån att ju fler lagar och regler som omger oss, desto större är faran att desintegration inträffar och systemet kollapsar.

”*The edge of chaos*” kan beskrivas som ett område, en skärningspunkt där stabilitet och instabilitet är begränsad. Augustinsson och Brynolf (a.a.) beskriver att det som kännetecknar ”*the edge of chaos*” är i första hand självorganisering och att framtiden hela tiden omformuleras och konstrueras i relationer mellan människor men även mellan människor och teknik. Augustinsson och Brynolf (a.a.) menar att komplexiteten är som störst i denna skärningspunkt mellan det regelbundna och det oregelbundna, mellan kontroll och icke

kontroll. I skärningspunkten är förutsättningarna för lärande, utveckling och välbefinnande som störst, men informationsflödet är också som störst här. Systemet är som starkast i detta område eftersom viljan att anpassa sig och hantera nya okända händelser är som störst i skärningspunkten.

Det är i området ”*the edge of chaos*” som rektorer och skolpersonalen kan skapa energi i vardagliga komplexa situationer och det ger dem möjlighet att utveckla och förbättra de prestationer som leder till att organisationens mål uppfylls. Augustinsson och Brynolf (a.a.) menar att om en skola vill bli funktionsduglig måste personalen leta efter det oväntade och ibland till och med efter det obekväma och obehagliga. Ett system som är stabilt, helt ordnat och under kontroll är ett dött system. En rektors arbetsdag består av flera oförutsägbara avbrott som gör att de planerade arbetsuppgifterna får skjutas upp och om rektorer endast skulle ägna sin tid åt att hantera det som stod på dagordningen skulle rektorers anpassningsbarhet minska och därmed rektorers förmåga att göra olika val. Genom att släppa kontrollen och hantera det oplanerade skapar rektor en möjlighet till lärande.

Tillståndet ”*the edge of chaos*” beskriver området mellan det oförutsägbara och det förutsägbara, där lärande och utveckling gynnas. Det är ett tillstånd som inte bara är bra för organisationens arbete som helhet, utan även för det skolsociala arbetet. Där rektor kan ta tillvara på varje ny unik situation och utveckla nya arbetssätt. Rektor har inte möjlighet att styra över allt som sker och därmed inte heller möjlighet att ha full kontroll över hela verksamheten. Det är något som kan leda till ett engagemang samt omtanke och vilja till att utveckla och skapa nya relationer.

För att förstå komplexitet och människors agerande så framhåller Augustinsson och Brynolf (2012) följande tre centrala begrepp: roll, relation och kommunikation.

- Roll står för individens arbetsuppgifter i organisationen, som till exempel rektor. Rektors roll kan tydas på olika sätt då rektors formella uppdrag styrs av skollagen (SFS 2010:800). Rektor har även ett informellt uppdrag som består i hur rektor själv tolkar sitt uppdrag och ser på sin roll, men det innefattar även hur övrig personal i skolan, elever och föräldrar samt skolans huvudman tolkar och ser på rektors roll.
- Relation innebär i denna studie att rektor ständigt har kontakt med andra yrkesroller och individer i organisationen, men även med dokumentation, teknologi och strategier. Varje enskild relation är viktig och kan ses som ett delsystem i en större organisation.

Det är viktigt inom komplexitetsteorin att organisationen inte enbart ses som summan av dess delsystem, utan att olikheterna i delsystemen är viktiga och att de indirekt eller direkt påverkar varandra. Personalen i skolan bygger ständigt nya relationer, samtidigt som det pågår processer som personalen inte på förhand kan förutspå och då inte heller kontrollera.

- Kommunikation innefattar både verbal och icke verbal kommunikation, det vill säga kroppsspråk, gester, känslor och tonfall. Via kommunikationen formar och skapar rektor en mening som förmedlas till övrig personal i organisationen. Det är kommunikationen som formar och upprätthåller mening, innebörd och betydelse i relationer. Det är viktigt att samtalsflödet som omfattar alla former av kommunikation inte stannar upp.

För att förstå en rektors komplexa vardag måste man förstå att det inte går att leda en skola med endast fasta och förutbestämda regler och riktlinjer (Augustinsson & Brynolf, 2012). Det skulle skapa en skola där utvecklingen stannar upp. Om rektor i stället skapar en tillåtande struktur där personalen får hantera komplexa situationer delvis på egen hand, efter deras egna villkor, framkallas ett engagemang för skolan och dess elever.

3.3 Organisationskultur

Organisationskultur utgör exempel på komplexa mönster av värden, attityder, föreställningar och handlingar som är gemensamma för organisationens anställda (Abrahamsson & Andersen, 2005). Kultur är en konsekvens av gemenskapen, långvarig interaktion mellan människor. Det finns olika kulturer inom en organisation vilket visar sig i sättet att organisera verksamheten, hur umgänget mellan personalen ser ut och hur arbetsbedrifter skiljer sig åt. Människor är unika varelser och har olika intressen, värderingar och erfarenheter, dessa olikheter avspeglar sig i organisationens uppbyggnad. Abrahamsson och Andersen (a.a.) menar att kulturen kan omfattas av till exempel normer som delas av arbetsgrupper i organisationen, dominerande värderingar eller den känsla som förmedlas när man stiger in i organisationens lokaler och anläggningar och på vilket sätt de anställda interagerar med sina klienter.

Abrahamsson och Andersen (2005) anser att när människor arbetar tillsammans formas normer och uppfattningar om hur arbetet ska utföras, vad som är kvalitet, vad som är rätt eller

fel eller som inom skolan, vad eleverna har rätt att förvänta sig. De normer som finns inom organisationen och påverkar människornas beteende har sitt ursprung från tre källor: från samhället, från organisationen och från individen. Kulturen inom en organisation kan därför beskrivas som den uppsättning av kunskap, sedvänjor och praxis som anses vara det mest accepterade beteendet på arbetsplatsen. På en arbetsplats påverkar kulturen flera processer och arbetsgruppen kan ses som bärare av kulturen. De har ofta samma uppfattning om hur de ska samverka, använda språk och andra uttrycksmedel (a.a.).

Inom skolan finns det enligt Brüde Sundin (2007) flera delkulturer. Rektor, övrig personal och elever tillhör olika delkulturer med varierande normer och beteenderegler. För rektor blir det en tuff uppgift att hantera dessa kulturkrockar. Då rektor befinner sig emellan och gör intrång i de olika kulturerna, samtidigt som rektor måste förhålla sig lojal till både underliggande och överliggande kulturer. I de överliggande kulturerna finns skolans huvudman, kommunen eller ägarna, beroende på om det är en kommunal eller privat skola. Beroende av hur stort ansvarsområde rektor har så kan rektor förflytta sig mellan flera olika kulturer under en och samma arbetsdag (Brüde Sundin, 2007). Inom skolan kan olika grupper skapa sin egen kultur efter den yrkeskategori man tillhör och inom de olika arbetslagen skapas en form av gemenskap. Att som rektor försöka bryta sig ur den gemenskapen och inte vilja samarbeta anses som ett brott mot de normer som gruppen har skapat. Kultur kan dessutom innefatta den förståelse man har för sin organisation, dess uppdrag och mål.

Leo (2010) drar paralleller mellan skolkulturer och normer, han anser att dessa är avgörande för hur rektors professionella normer uppstår och hur dessa normer medverkar till att utveckla skolkulturer. Genom sina val av prioriteringar och avvägningar mellan olika skyldigheter styrs rektorn inte bara utifrån sina ålagda arbetsuppgifter, utan även utifrån sina normer.

3.4 Den teoretiska referensramens relevans för studien

Rektorer arbetar i en komplex verksamhet, med ständigt nya situationer vilka de i rollen som ansvarig ledare måste hantera och besluta om. De förväntningar som finns både från rektor själv men även från omgivningen stämmer sällan överens med verkligheten (Augustinsson & Brynolf, 2012). Den teoretiska referensramen valdes för att i analysen kunna förklara den komplexa verksamhet som rektor arbetar i. Enligt komplexitetsteorin består en verksamhet av flera delsystem, därför valde vi att även ta med organisationskultur i den teoretiska

referensramen för att tydliggöra hur delsystemen kan se ut och hur individer i ett delsystem bildar sin egen kultur genom normer och värderingar. Vi har använt den teoretiska referensramen i analysen för att förklara och tolka det som rektorerna berättat utifrån att skolan är en komplex organisation, men att den i många fall regleras som om den vore komplicerad, det vill säga mekanisk.

4. Metod

I metodavsnittet beskrivs hur studien utformats, analyserats och en redogörelse ges för tillvägagångssätt vid urval av informanter. En diskussion utifrån studiens validitet, reliabilitet och generalisbarhet förs. Avslutningsvis redogörs för de etiska övervägandena.

4.1 Forskningsdesign

Då vi avsåg att studera rektorers personliga erfarenheter och upplevelser, så lämpade sig en kvalitativ metod med halvstrukturerade intervjuer sig bäst. (jmf. Kvale & Brinkmann, 2009; Patton, 2002). I kvalitativ forskning försöker undersökaren förstå världen ur den intervjuades perspektiv, människor berättar själva om sina erfarenheter och upplevelser, hur de upplever allt utifrån den kontext de befinner sig i (Kvale & Brinkmann, 2009). Genom att göra halvstrukturerade intervjuer avsåg vi att fånga rektorns egen beskrivning av sitt arbete i syfte att tolka upplevda erfarenheter. Frågorna ställdes utifrån bestämda teman, dock ville vi under intervjuens gång ha möjlighet att göra förändringar vad gällde ordningsföljden av specifika frågor samt kunna följa upp svaren med följdfrågor för att få en djupare beskrivning av rektorernas erfarenheter (jmf. Kvale & Brinkmann, a.a.). Direkt efter avslutad intervju transkriberades det inspelade materialet för att kunna användas i analysen.

4.2 Tillvägagångssätt

Datainsamlingen skedde genom fem halvstrukturerade intervjuer. Vi använde oss av en intervjuguide (se bilaga 2) med frågor utifrån specifika teman för att få svar på våra frågeställningar (jmf. Larsson, 2005). En halvstrukturerad intervju är flexibel då den inte innehåller ett slutet frågeformulär utan frågorna kan ställas utan inbördes ordning för att följa samtalet på bästa sätt med tillägg av sonderande frågor, till exempel *”kan du berätta lite mer om hur ni gör här?”* eller *”kan du ge fler exempel”* (jmf. Kvale & Brinkmann, 2009). Vi valde att spela in intervjuerna då en så korrekt datainsamling som möjligt var viktig och avsikten var att inte missa viktig information som annars riskerat att falla bort. Vi ville även

ha möjlighet att kunna använda direkta citat från rektorerna i resultat delen (jmf. Larsson, 2005; Patton, 2002).

Varje intervju inleddes med att få ett muntligt godkännande för inspelningen. Utrustningen testades även för att se så att den fungerade och för att kunna fastställa lämplig samtalston. Intervjuernas tidsåtgång varierade mellan 45 - 60 minuter. Samtliga intervjuer genomfördes på respektive rektors arbetsrum. Vi har utfört samtliga intervjuer tillsammans. En har varit ansvarig för själva intervjuandet medan den andre fört anteckningar och ställt följdfrågor. Patton (2002) anser att det inte räcker med att bara spela in intervjuer utan att det är nödvändigt att även skriva anteckningar. Den som antecknar kan skriva ner saker som sägs under intervjun, för att sedan kunna ställa följdfrågor kring detta när tillfälle ges. Det ger också en möjlighet att kontrollera att svaren uppfattats korrekt. Löpande under intervjun sammanfattades rektorernas berättelser för att ge rektorerna möjlighet att korrigera sig om de upplevde att något missuppfattats.

4.3 Urval av informanter

Ett strategiskt urval gjordes då det är ett specifikt fenomen som studeras (Patton, 2002; Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012). I den valda kommunen finns det ett 30-tal grundskolor i skiftande storlek och en del rektorer ansvarar för flera skolor. Rektorer valdes utifrån anställningsår. Då det var viktigt att rektorerna hade erfarenhet av rektorsyrket valde författarna att exkludera rektorer med mindre erfarenhet än åtta år. Vi valde även att intervjua rektorer från både kommunala och privata grundskolor för att se om synen på skolsocialt arbete skilde sig åt eller var densamma mellan dessa rektorer oberoende av huvudman. Första kontakt togs per telefon med sex informanter och när vi fått ett positivt förhandsbesked om vilka som ville delta i studien, så skickades ett informationsbrev (Bilaga 1) ut, därefter bokades intervjutid. Dock blev en intervju inställd på grund av sjukdom, men då vi upplevde att en viss mättnadspunkt nåtts (Kvale & Brinkmann, 2009) det vill säga, vi upplevde redan efter femte intervjun att fler intervjuer inte skulle kunna tillföra undersökningen ny relevant information, vi valde därför att inte omboka den sjätte intervjun.

4.4 Analysverktyg

Både Larsson (2005) och Patton (2002) skriver om den kvalitativa analysens utmaning, att det inte finns några tydliga direktiv eller regler för hur en analys ska genomföras utan att det är forskaren som ska omvandla det insamlade materialet till ett resultat. Larsson (2005) anser att

forskaren behöver fokusera analysen på några specifika frågeområden till studiens syfte och frågeställningar. Som ett första steg i analysen valde vi att transkribera intervjuerna för att sedan kunna tolka det utskrivna materialet. Redan under intervjun startades en analys, där liknande eller avvikande svar kunde urskiljas hos informanterna. Under transkriberingen av intervjumaterialet påbörjades en andra analys, genom att vissa teman tydligt kunde urskiljas. Vi valde även att under själva transkriberingen titta över anteckningarna för att se om det var något som hände under själva intervjun som inte kunde uppfattas på ljudinspelningen. Exempelvis ett visst ansiktsuttryck eller dylikt som ger en annan innebörd till det sagda ordet (Patton, 2002). Den tredje och sista delen av textmaterialets analys skedde med hjälp av meningskategorisering där materialet delades in i specifika teman (Kvale & Brinkmann, 2009; Larsson, 2005).

Fördelen med att använda meningskategorisering är enligt Larsson (2005) att kunna reducera det utskrivna materialet till mer överskådliga beskrivningar av data. Vi valde att analysera och läsa varje intervju var för sig, detta för att skapa ett helhetsintryck. Nästa steg är enligt Kvale & Brinkmann (2009) att dela in materialet i teman. Det gjordes genom att utgå ifrån frågeställningarna och de funna teman, till exempel: Hur anser rektorerna att de påverkar det skolsociala arbetet? Hur beskriver rektor sin roll i det skolsociala arbetet?

Intervjuns centrala teman sammanställdes därefter till en deskriptiv utsaga (Kvale & Brinkmann, 2009). Genom meningskoncentrering så kunde mer omfattande tolkningar och teoretiska analyser utföras av de valda temana. Analysarbetet avslutades med att jämföra de olika rektorernas berättelser, för att försöka hitta likheter och eventuella skillnader mellan deras erfarenheter av att leda skolsocialt arbete.

4.5 Uppsatsens reliabilitet och validitet

För att en studie ska uppnå hög reliabilitet krävs det att resultatet är pålitligt och att studien ska kunna genomföras av en annan forskare och att denne ska komma fram till liknande resultat (Larsson, 2005). Vi har för att nå hög reliabilitet i studien valt att genomföra intervjuerna på respektive rektors arbetsplats. Där kunde rektorerna känna sig trygga och därmed lättare dela med sig av sina erfarenheter. Frågorna var tydligt formulerade för att minimera risken för feltolkning (jmf. Kvale & Brinkmann, 2009). De empiriska data vi samlat in analyserades först var för sig av oss. Sedan jämförde vi våra respektive resultat för att bedöma om de överensstämde, detta för att säkerställa reliabiliteten (jmf. Larsson, 2005).

Enligt Patton (2002) bör forskaren för att öka reliabiliteten i studien vara noga med att redovisa all personlig information som på något sätt kan ha påverkan på insamling av data, analys samt tolkningar. Vi är medvetna om att tidigare erfarenhet har haft betydelse för studien då båda haft kunskap om det område som studerats. Förförståelsen vi har grundar sig på arbete och erfarenhet inom samma område som det studerade. Vi kan inte bortse från att det påverkat eller på något sätt format den tolkning som gjorts av det empiriska materialet. Därför har vi under studiens gång samtalat om vad vi funnit och ställt frågorna: ”*vad vi vet*” och ”*hur vet vi det*” (jmf. Patton, 2002).

Med validitet menas i stort att studien mäter det som avsetts att mäta. Validiteten kan mätas genom olika metoder (Larsson, 2005). En temainriktad intervjuguide utformades med frågor anpassade efter vårt syfte och för att besvara våra frågeställningar. Vid intervjutillfällena måste intervjuaren vara medveten om att rektor utifrån sin profession innehar en hög position inom skolorganisationen och därför eventuellt besvarar frågorna utifrån de officiella riktlinjer som finns inom skolan och att detta då kan påverka validiteten (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.6 Generaliserbarhet

Med generalisering avses att resultatet bör kunna användas för att uttala sig mer allmängiltigt om något samt att kunna överföra resultatet på en större population (Esaiasson et al. 2012). Då vår studie är liten och syftesbestämd och urvalet är strategiskt utvalt så kan det bli svårt att generalisera resultatet (jmf. Larsson, 2005). Kvale och Brinkman (2009) menar däremot att resultatet i kvalitativa studier kan generaliseras till liknande situationer men inte till allmänheten. Vår studie utgår ifrån empiri hämtad från fem kvalitativa intervjuer med rektorer i både kommunala och fristående skolor. Valet att ha både fristående och kommunala aktörer anser vi stärker generaliserbarheten då resultatet kan appliceras utifrån att det är funnet oavsett huvudmän. Då vårt syfte var att undersöka rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete och då många likheter hittades när vårt resultat jämfördes med tidigare forskningsresultat så kan det röra sig om en viss generaliserbarhet, om än en begränsad sådan.

4.7 Forskningsetiska ställningstaganden

I arbetet med uppsatsen finns ett ansvar gentemot de rektorer som medverkar i studien och även för de som indirekt kan påverkas av forskningen och gagnas av resultatet (Vetenskapsrådet, 2011). Studien följer lagstiftningen samt forskningsetiska regler (SFS 2003:460; Vetenskapsrådet, 2011).

Informerat samtycke betyder att forskaren ska informera de personer som ingår i studien om syftet med studien, om hur studien kommer att gå till samt hur det material som samlas in kommer att användas. All information som kan vara av vikt för informantens deltagande ska redovisas. Informanterna ska upplysas om att deras deltagande är frivilligt och att de har rätt att avbryta sitt deltagande närhelst de själva önskar (Kvale & Brinkmann, 2009; Vetenskapsrådet, 2011). Vi informerade rektorerna både muntligt och skriftligt via telefonsamtal samt i ett informationsbrev. Informationen de delgavs avsåg både syftet med studien samt information om att de när som helst kunde dra sig ur studien (se bilaga 1).

Konfidentialitets- samt nyttjandekravet innebär att personlig data som kan avslöja informanternas identitet inte kommer att lämnas ut. Det insamlade materialet ska förvaras på sådant sätt att ingen annan än forskaren har tillgång till det och ska heller inte lämnas ut till andra (Kvale & Brinkmann, 2009; Vetenskapsrådet, 2011). Via informationsbrevet fick rektorerna besked om hur författarnas insamlade material skulle hanteras samt att det enbart skulle användas i forskningssyfte och därefter raderas (se bilaga 1). För att följa konfidentialitetskravet har vi valt att inte namnge de skolor och rektorer vilka har besökts.

Vid genomförandet av en kvalitativ studie måste en bedömning av vilka konsekvenser studien kan få för informanterna ske. Vilket innebär att visa respekt och se till så att informanterna lider så liten skada som möjligt (Kvale & Brinkmann, 2009). Den personliga närhet som skapas i en intervjusituation ställer höga krav på forskarens känslighet när det gäller hur långt forskaren kan gå, både avseende vilka frågor som ställs och med tanke på vilka svar som framkommer. Informanter kan avslöja saker som de inte avsett från början och kanske till och med ångrar att de har delgivit (a.a.).

5. Resultatredovisning och analys av empiri

I följande avsnitt har resultatet tematiserats utifrån frågeställningarna i avsikt att skapa en tydlig och överskådlig resultatdel. Vidare följer en analys efter varje tema utifrån den teoretiska referensramen och tidigare forskning som har berörts i tidigare avsnitt. Till varje tema har vissa citats valt ut och genom att använda meningskategorisering och meningskoncentrering (jmf. Kvale & Brinkmann, 2009) har längre yttranden kunnat förkortas till mer användbara citat. Avsnittet inleds med en kort presentation av de rektorer som deltog i studien och vilka vi valt att kalla för K1, K2 och K5 för rektorer i kommunalskola samt F3 och F4 för rektorer i fristående skola, detta för att efterfölja konfidentialitetskravet.

5.1 Informanter

K1. Kvinna, utbildad lärare/rektor med 15 års erfarenhet som rektor. Anställd i kommunal skola.

K2. Man, utbildad ingenjör och lärare/rektor med 23 års erfarenhet som rektor. Anställd i kommunal skola.

F3. Kvinna, utbildad lärare/rektor med 12 års erfarenhet som rektor. Anställd i friskola.

F4. Kvinna, utbildad lärare/rektor med 9 års erfarenhet som rektor. Anställd i friskola.

K5. Kvinna, utbildad lärare/rektor med 20 års erfarenhet som rektor. Anställd i kommunal skola.

Samtliga rektorer har arbetat som lärare i flera år innan de blev rektorer. De uttrycker alla betydelsen av att ha den tidigare arbetslivserfarenheten för att kunna förstå situationer som uppstår i skolan och det underlättar även kommunikationen med personalen.

5.2 Rektors erfarenhet av att leda skolsocialt arbete

Alla intervjuer inleddes med att rektorerna fick definiera begreppet skolsocialt arbete. Fyra rektorer beskrev att det skolsociala arbetet var någonting som måste genomsyra hela verksamheten. Det handlade i första hand om relationer och bemötande mellan elever, elever och personal på skolan. K2 belyste vikten av hur vuxna i skolan agerar och uppträder mot

varandra och mot eleverna, det var de mest fundamentala i det skolsociala arbetet. De vuxna i skolan ska visa vägen för att stärka skolklimatet, skapa goda normer och värderingar. K1 ifrågasatte om man ska ha begreppet ”trygghet” i skolan, tryggheten ansåg K1 ska finnas i hemmet, skolan ska i första hand vara meningsfull och skapa delaktighet och inflytande. Vidare gav alla rektorerna en bild av att det var viktigt att se helheten.

K2 ”Mycket handlar om hur jag beter mig i det vanliga arbetet här på skolan, hur jag talar, hur jag är mot lärarna i relationerna, det smittar av sig. Hur jag är i gruppen, hur jag stärker dem i deras arbete. Jag inte bara tror, jag vet att det är viktigt”.

F3 ”Den skolsociala biten kommer in överallt, hela tiden tycker jag. Du kan inte avgränsa den. Utan den är allestädes närvarande.”

F4 ” Vi ser hela eleven, vi försöker ha det där holistiska, helheten. Det går inte att dela upp det och säga att det är det här som gör att eleven inte presterar i skolan.”

Samtliga rektorer beskrev att skolans viktigaste uppdrag och mål fanns tydligt förklarade i läroplan och riktlinjer. Skolan ska jobba för elevernas okränkbarhet och att varje elev ska finna sin egenart och kunna delta i samhällslivet och känna frihet. Det beskrev alla rektorer att de gör genom att arbeta och involvera flera pedagoger i arbetet kring specifika teman, som sträcker sig över flera ämnen.

K5 ” Lärandet kopplas över helheten och de jobbar över teman från fritids till skolan, pedagogiskt och socialt.”

K2 ”Värdegrundsövningar man tar upp i klassrummen och kompisgrupper och temadagar tycker jag är bra. De äldre tar hand om de yngre. Det fungerar bra, har med relationer att göra.”

Samtliga rektorer redogjorde för att målen var att organisera efter hur det ser ut i skolan. Eleverna måste må bra och få känna att de kan prestera på den nivå de befinner sig på. Två rektorer påpekade att det var viktigt att försöka se potens hos varje elev, alla ska få en chans att utnyttja sin förmåga.

F3 ”Alla ska få efter behov, inte bara fördela om, så att vi inte får en jämn slät grupp utan topparna ska vi vara rädda om och kunna nå. Jätteviktigt att det ska vara en kvalitativ skola.”

K2 beskrev sitt mål med det skolsociala arbetet att elevhälsan inte borde behövas utan skolan i sig, via lärare och övrig personal skulle kunna skapa en så bra pedagogisk lärmiljö att elevhälsoteam endast behövdes kopplas in vid tyngre problematik.

K2 "Klasslärarna tar den biten, undervisningen bygger på relationer, ju bättre relation du har med eleverna ju lättare är det också för eleverna att inhämta kunskap."

K1 pratade om att det var viktigt att skapa både fysiskt och psykiskt bra lärmiljöer.

K1 "När man pratar om lärmiljöer så tror man att det ska vara schyssta bänkar och vackra miljöer eller så, men det inte riktigt så tänker jag, utan det är lika viktigt med den psykosociala miljön. Möjlighet till samtal, möjlighet till samarbete, möjlighet till att kunna sitta själv eller tillsammans eller så."

Flera rektorer beskrev sina erfarenheter av att leda skolsocialt arbete med att det var en fördel att arbeta på en liten skola då beslutsprocessen blir snabbare. Tre rektorer menade att problem upptäcktes fortare, lärare och övrig personal jobbade närmare varandra och genom det skapades ett större socialt engagemang. Samtliga rektorer skildrade sitt ledarskap utifrån delaktighet, de gick gärna runt på skolan, deltog på lektioner, åt med barnen i matsalen samt deltog i olika elevgrupper med specifika teman.

K2 " När jag är här så tar jag en runda och äter i matsalen tillsammans med eleverna. Jag tycker det är viktigt att jag inte bara blir en diffus figur som finns här ibland bara."

Alla rektorer redogjorde för det komplexa med att vara ledare i en verksamhet som rymmer många olika riktlinjer. De ska följa de lagar och förordningar som finns samtidigt som de ska ta hänsyn till sin huvudman samt uppfylla kraven från elever och vårdnadshavare. Flera rektorer beskrev vikten av genomströmning av information, de önskade ha kontroll på vad som hände i skolan både avseende positiv och negativ utveckling. F3 beskrev vikten av att ha ett helikopterperspektiv för att kunna driva skolans utveckling framåt och för att kunna fatta de rätta besluten.

F4 " Det är jag som fattar besluten jag leder, men jag låter dem komma med inlägg och vi diskuterar för jag tror inte på toppstyrning, men ibland kan man inte vara alla till lags."

F3 "Jag är en väldigt in lyssnande arbetsledare, men ibland gör jag som jag tycker. Jag ser kanske att här blir det ett motstånd eller man förstår att det kan bli det, då tar jag bara beslut".

K5 *”Det är rektors mandat att ta beslut och konflikträdd är jag inte”.*

5.2.1 Analys av rektors erfarenhet av att leda skolsocialt arbete

Samtliga rektorerna menade att det skolsociala arbetet måste finnas med hela tiden och att den viktigaste biten i verksamheten bestod av att skapa goda relationer, de menade att det var grunden till allt. Tre av dem poängterade vikten av att föregå med gott exempel, att rektors beteende avspeglar sig på övrig personal samt hur elever bemöter varandra. Vilket styrks av tidigare forskning där Brüde Sundin (2007) beskriver att relationer är en förutsättning för ett bra ledarskap vilket i sin tur genererar tillit i hela organisationen. Törnsén (2009) anser att den största utmaningen för rektorer är att de är tvungna att verka på olika arenor där goda relationer måste skapas både internt och externt. Det här bekräftades av resultatet där några rektorer beskrev relationsbyggandet som väldigt tidskrävande och komplext. Enligt komplexitetsteorin är olika relationer delsystem i ett större sammanhang där de olika delsystemen påverkar varandra (Augustinsson & Brynolf, 2012). Det är enligt teorin viktigt att se varje relation som unik och att det unika skapar organisationen. En rektor agerar på grund av de relationer och den kommunikation som förs, vilket leder till nya handlingar. Det paradoxala i en rektors arbetsdag är att olika relationer/händelser oberoende av varandra stöter ihop och avlöser varandra hela tiden, vilket leder till att en rektor måste vara känslig för de förändringar som sker. En rektor kan aldrig förutse vad som kommer att ske i framtiden, inte ens de närmaste timmarna, det blir därmed extra viktigt att en rektor både vill och kan hantera den problematik som en rektor ställs inför dagligen (a.a.).

Resultatet styrkte att en rektor måste inneha en stor social kompetens för att kunna leda och samtidigt utveckla skolan. Vi frågar oss om det idag ställs orimliga krav på rektorer då de dagligen måste välja vilka relationer som är viktigast. Vi undrar om det kan påverka att vissa ärenden får en lägre prioritet och att det även kan öka risken för att elever drabbas och inte får det stöd de behöver. Detta framförs även i Höögs (2010) studie, vilken redogör för att framtidens rektorer måste ha en fördjupad kompetens för att klara de höga påfrestningarna.

Utifrån resultatet kunde vi ana en viss skillnad gällande värderingar från rektorernas sida, gällande socialt respektive pedagogiskt arbete i skolan. Fyra rektorer utgick ifrån att elevernas psykosociala hälsa föregår det pedagogiska arbetet. Det vill säga att eleven måste må bra för att kunna fungera och känna sig trygg i skolan och för att kunna ta till sig kunskap. Däremot uttryckte en rektor istället osäkerhet kring om trygghet ska skapas i skolan eller om det ska

komma hemifrån. I Guvås (2009) och Höögs (2010) studier framkom det att det är svårt att veta vad man ska prioritera först, lärande eller hälsa och trygghet, vilket vi tolkar är det dilemma som rektorn beskriver. Guvå och Höög menar att det finns en risk med att ha olika perspektiv gällande skolsocialt arbete (pedagogik eller hälsa) då det kan skapa motsättningar inom elevhälsoteamen gällande problemlösning. Då uppsatsens resultat visade att samtliga rektorer inte upplevde det som ett problem, anser vi att det enligt komplexitetsteorin går att förklara med att delsystemen skapar helheten. Genom att befinna sig i området ”the edge of chaos” skapas möjligheter att utveckla och förbättra, genom att personalen lyssnar på varandra och tar till sig synpunkter från olika perspektiv kan nya oväntade lösningar uppdagas. K1 sammanfattar det med att säga ”*Jag tänker att om vi träffas i grupp, så att alla bidrar, så kan det bli magiska möten.*”

Två rektorer lyfter vikten av att ha kontroll och kunskap om vad som sker på skolan, de uttrycker att de behöver ha ett helikopterperspektiv och en holistisk kunskap för att kunna fatta de rätta besluten och föra skolans utveckling framåt. De resterande tre rektorerna pratade mer om vikten av att ha insyn. Vikten av att ha en holistisk kunskap fann även Brüde Sundin (2007) vara av största vikt för en rektors ledarskap. Hon menade att en rektor måste ha kunskap om olika människors idéer och tankar, genom att respektera de olikheter som finns på skolan skapar rektor det förtroende från övrig personal som är en förutsättning för att kunna få legitimitet att driva igenom beslut. Enligt komplexitetsteorin kan rektorer och skolpersonal förbättra och utveckla de prestationer som leder till att skolans mål uppfylls om de befinner sig i området ”*the edge of chaos*”. För att en skola ska bli funktionsduglig så måste skolpersonal kunna leta efter de oväntade lösningarna (Augustinsson & Brynolf, 2012). Vi tolkar det som att de intervjuade rektorerna med hjälp av ett helikopterperspektiv och kunskap om helheten vågar fatta obekväma beslut då de vet att de har personalens förtroende och uppbackning.

Alla rektorerna var även överens om att det oftast var en fördel att arbeta på en liten skola där alla, både personal och elever hade god kännedom om varandra och att detta i sin tur skapade en god lärmiljö. Abrahamsson och Andersen (2005) menar att människors olikheter, värderingar och erfarenheter bygger en organisation. Kulturen inom organisationen består av olika mönster och normer vilka delas av arbetsgruppen, men kulturen avspeglar sig även i hur personalen bemöter elever. Enligt Brüde Sundin (2007) finns det olika delkulturer inom skolan och det är en tuff uppgift för rektor att kunna hantera olika kulturkrockar som kan

uppstå. En rektor måste hålla sig lojal mot alla delkulturer som finns, såsom huvudmän, kommun och personalgrupper. Vi tolkar det utifrån att det är lättare på en mindre skola där personalgruppen är liten, att snabbt få igenom beslut. Detta på grund av att inom en mindre skola finns det inte så många olika delkulturer. Det blir därmed lättare för rektor att fatta beslut då arbetsgruppen har liknande värderingar och en gemensam förståelse för hur problem ska lösas.

5.3 Rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet

Samtliga rektorer menade att de hade stor påverkan på hur det skolsociala arbetet utförs och utvecklas. Rektorerna beskrev sitt ansvar som stort, de hade inte bara det pedagogiska ansvaret utan även det ekonomiska samt det sociala ansvaret. Alla rektorerna skildrade att de oavsett delegeringar av arbetsuppgifter inte kan släppa ansvaret även om det är någon annan som utför uppgifterna.

F4 ” Jag har anställda som sköter ekonomin, men jag måste gå igenom för att fatta beslut. Det är inte bara det att jag kan säga att nu sköter du det här och det här. Nej, jag måste ju också gå igenom allt.”

K5 ” Jag är en ganska krävande ledare och jag kämpar med att delegera men jag vill ha kontroll och blir sakta bättre, men jag förbannar mig själv om jag inte kollat, då det blir fel. Jag vill gärna ha genomströmningen ändå, för att veta vad som har hänt.”

Rektorerna beskrev sitt ansvar avseende ”tillgång till” som en ekonomisk fråga. Flera rektorer lyfter fram ekonomin som ett stort problem, då det är pengarna som styr över vilka resurser de förfogar över. Det var ingen utav rektorerna som hade fast heltidsanställd elevhälsopersonal utan de hade deltidsanställda eller inhyrd personal vid behov.

F3 ” Tillgång är bra, man behöver inte ha fast anställda. Min skolpsykolog till exempel, vi kan ha kontakt när som, hon är inte anställd på skolan. När jag ringer så vet jag att vi har tillgång direkt. Det är inget negativt men man måste ha ett inarbetat system för det. Det är viktigt.”

Enligt rektorerna har inte den nya skollagen medfört några större förändringar i hur de arbetar i skolan, däremot tycker samtliga att den ekonomiska biten inte är genomtänkt från riksdag och regering. Rektorerna uttryckte svårigheter med att genomföra anpassningar och åtgärdsprogram då de ekonomiska resurserna inte fördelas utifrån elevers behov utan från en

generell skolpeng. Rektorer menar att de har sin budget att utgå ifrån och den är tilldelad från respektive kommun eller huvudman, men direktiven ges från staten. Skolpengen är densamma för varje elev och tar inte hänsyn till elevens behov.

F4 ” Skolpengen är så knapp, kan jag ha kurator? Hur mycket kan jag ha å psykolog? Hur mycket kan jag lägga på det här, det finns en gräns. Jag har ingen guldkista någonstans där jag hämtar pengar.”

Resultatet visar att rektorerna anser sig ha möjlighet att påverka hur det skolsociala arbetet bedrivs. De beskrev att de har det yttersta ansvaret och måste ha en tydlig linje i arbetet med att lösa problem. Tydliga åtgärdsprogram anses som en av de viktigaste punkterna hos samtliga rektorer. Rektorerna beskrev utifrån sin erfarenhet att komplexiteten i att hantera problem består i att varje situation är unik, därför att det handlar om individer och relationer.

K2 ”Jag hetsar inte upp mig i första taget. Saker måste få ta tid och det kan vara bra att det får ta tid, då ser man tydligt vad som behöver göras. Om man går in för tidigt är risken att man inte förstått problemet.”

Alla rektorer deltar och leder arbetslagsträffar och elevhälsoteam möten. Antalet elevhälsoteammöten skiljer sig åt mellan skolorna. K1, F3 och K5 ansåg att dessa möten var väldigt viktiga och de avhålls varje vecka oavsett om det finns specifika elevärenden eller inte. K2 och F4 håller endast elevhälsoteam möten vid behov, då de ansåg att de har en öppen dialog med övrig personal och de får löpande information om vad som sker i skolan.

F4 ” Vi kan bara mötas i korridorren och så stannar vi upp och pratar med varandra. Det är inte så att jag måste bestämma tid med dig, vi måste prata. Här går det fort!”

På frågan om vilka åtgärder rektor vidtar för att förebygga sociala problem i skolan, svarar K2 att de valt att ha små klasser och genom detta öka personaltätheten. K1 berättade att de skapat en föräldragrupp, då skolan ansåg att de behövde hjälp från föräldrarna att lösa problemen i klassen. Detta för att eleverna mår bra av att se vuxna samarbeta och då särskilt mellan hem och skola. Alla rektorer berättade att de sitter med under elevråd och klassråd där mycket bra synpunkter från eleverna dyker upp.

Vid frågan om hur samverkan kring det skolsociala arbetet fungerar svarade samtliga rektorer att det interna samarbetet gällande pedagogik och social utveckling var bra och hela tiden utvecklas i positiv riktning. Däremot lyfte alla rektorer att det externa samarbetet med till

exempel BUP och socialtjänst inte alltid fungerar som det borde. Flera rektorer uttryckte frustration och att det är svårt att komma i kontakt med ovanstående aktörer och att de därmed undviker att göra till exempel anmälningar till Socialtjänsten, de försöker lösa problemen själva.

F3 *”Samarbetet fungerar sådär med BUP, jag tycker det är dåligt med respons från Socialtjänsten, men samtidigt agerar de ibland när de tycker att det behövs, så de har väl mycket precis som alla andra.”*

K5 *”Varför händer det inte något? Det säger jag till Socialtjänsten och då får jag SoL i ansiktet och de säger att de inte kan och inte får göra något. Vi måste göra på ett annat sätt tillsammans. De barnen som har det extremt svårt, där kan vi på skolan tala om att så här ser det ut. Vi kan göra 10 anmälningar men vi tycker inte att de möter barnet utan att det är förälder i centrum.”*

5.3.1 Analys av rektors roll och ansvar i det skolsociala arbetet

Rektorerna skildrade att de som högsta beslutsfattare i skolan har ansvaret för allt som sker i verksamheten. Däremot kan de delegera vissa uppgifter till övrig personal, men de behöver fortfarande ha kontrollen över vad som sker. Vi har uppfattat att detta skapar problem, då det ibland kan vara svårt att släppa kontrollen och det gäller att rektor har kunskap om vilka frågor som verkligen kan delegeras. De intervjuade rektorerna har alla lång erfarenhet av att arbeta som rektorer och det kan förklara varför de allra flesta inte såg några problem med att delegera uppgifter. Brüde Sundin (2007) menar att det finns två problem med delegering för rektorer där det första var att ha kunskap om vilka arbetsuppgifter som ingår i uppdraget och därmed veta vilka uppgifter som kan delegeras. Det andra problemet var att till vem uppgifterna ska delegeras. Lösningen på problemen framträder tydligare vartefter rektor får erfarenhet av skolledarskapet.

Resultatet visar att rektorerna tar ett stort ansvar för det skolsociala arbetet men de upplevde att det skolsociala arbetet styrs av ekonomin vilket skapar frustration då budget och behov inte går ihop. Tanken med att kommunerna själva skulle få styra över sin ekonomi och anpassa sig efter lokala behov, var att skapa en flexibel skola, men studier har visat att anpassningen inte sker till varje elev (Westling Allodi, 2007). Hallerström (2006) uttrycker att samhället och skolsystemet inte utvecklas i samma takt. De snabba samhällsförändringarna som sker gällande ekonomi, teknik och kulturellt gör att vårdnadshavare och elever idag

ställer högre krav på skolan idag. De politiska besluten sker inte i samma takt som behoven uppstår vilket leder till att rektor hamnar i en jobbig sits, vilket de intervjuade rektorerna bekräftar. Vi tolkar deras beskrivning utifrån den ekonomiska biten, att den ständigt finns med i de flesta beslut som rektor tar och vi anser det vara ett stort dilemma. Vilka beslut som rektor än fattar så krävs ett beslut om ekonomi, om rektor väljer att lägga pengar på denna åtgärd, vilken åtgärd ska då få mindre pengar? Det är tydligt att rektorerna upplever att huvudmännen har en uppfattning om vad saker och ting får kosta medan rektorerna själva har en annan, då de är närmare verksamheten. Törnséns (2009) visar att personalen ser som sin huvuduppgift att hjälpa elever men att bristande resurser leder till att de inte lyckas hjälpa alla.

Ekonomi styr även enligt rektorerna, vilken tillgång det finns på elevhälsa. Vår tolkning blir därför att rektorer idag anser att elevhälsa inte bara är tillgången till en skolkurator eller skolsköterska. Utan att elevhälsa är det dagliga arbetet i skolan och som utförs av all personal. Vid tyngre problematik kontaktas skolkurator eller skolpsykolog. Dessa ses mer som externa aktörer, anställda av en central organisation och inte som delar av den interna elevhälsan. Alla rektorerna berättar att dagens klasslärare eller mentorer får ta största ansvaret för det skolsociala arbetet, tidigare forskning styrker att pedagogerna är första linjens socialarbetare (Törnsén, 2013). Törnsén (2013) varnar för risken med att lägga för stor del av ansvaret för elevernas psykiska hälsa på lärarna då de inte har rätt kompetens. Det påverkar även det pedagogiska arbetet då elevhälsofrågorna tar mycket tid i anspråk. Resultatet visar att rektorerna i studien anser att det är bra, att det skolsociala arbetet börjar i klassrummet. Det kan tolkas både som att rektor tycker att pedagogerna ska ta ett stort ansvar för det skolsociala arbetet och ta skolkurators roll i mångt och mycket. En annan tolkning av uttalandet är att ekonomin styr, det blir billigare att låta pedagogerna utföra skolkurators uppgift.

I studien fann vi att det skiljde sig åt hur mycket tid rektorerna avsatte för elevhälsomöten och hur mycket tillgång till extern elevhälsa som rektorerna ansåg skulle finnas på skolan. Fyra rektorer höll i elevhälsomöten varje vecka, medan en rektor endast höll möten vid behov. Tre rektorer tyckte det var viktigt att ha besök av skolkurator regelbundet, medan de andra kontaktade skolkuratorn när behov uppstod. Det som förvånade oss var att en rektor på en kommunal skola endast kallade på externt stöd när behov uppstod. Vilket går ifrån den tidigare forskningen som säger att det oftast är den fristående skolan som köper in dessa tjänster vid behov (Törnsén, 2013). Törnsén anser att rektorer i fristående skolor oftare låter

bli att låsa upp tjänster. De eftersträvar istället en flexibel organisation, medan kommunala skolor vilka är politiskt styrda tolkar skollagens ”tillgång till” som tydligare och därmed har fasta inbokade besök från skolkurator.

5.4 Rektors syn på förändring och utveckling av det skolsociala arbetet

På frågan om rektorerna upplever någon skillnad i de behov eleverna har idag jämfört med hur det var för 10 år sedan, svarade rektorerna olika. En viktig gemensam nämnare var dock att elevernas sociala förutsättningar har förändrats, att behoven ser annorlunda ut. Det visar sig redan i tidig ålder enligt samtliga rektorer. Rektorerna beskriver att det idag inte längre finns lika tydliga gränser från vårdnadshavarna avseende uppförande hos eleverna. Eleverna saknar respekt, förståelse och social kompetens. En rektor sammanfattar att det rör sig om ett nytt samhällsfenomen.

F4 ” *Men jag kan säga att behoven har blivit förändrade, det har kommit helt andra behov, det har eskalerat.* ”

F3 ” *Vi har ett stort demokratiskt fostransperspektiv också. Men det grundläggande måste föräldrarna stå för! Man talar mycket om skolan, men föräldrarollen är viktig, de måste ta sitt uppdrag på allvar.* ”

Rektorerna menar att förändringar i samhället i stort återspeglar sig i skolan och i elevernas utveckling. Samhällets ökade krav på prestationer skapar en stress hos vårdnadshavarna och de har inte längre samma sociala kontakt med sina barn.

K5 ” *Ja, det som skiljer idag från förr, är att nu är föräldrar både omedvetna och medvetna om sitt ansvar. Förr levererades barn som mådde så bra att de kunde ta till sig kunskap i skolan. Idag har vi flera barn och föräldrar som mår dåligt, idag är det fler och det är ett dilemma.* ”

F3 ” *Jag är inte emot IT-utvecklingen men hela samhället har hamnat mer och mer i spin. Jag tror att det är ett samhällsfenomen, var finns normerna? Respekten kan man också känna att den avtar, det är ju ingenting man kan lära dem i skolan, det funkar inte så. Det är inte respekten mot den vuxne enbart, utan mot varandra.* ”

F4 ” *Barn får väldigt mycket intryck idag, via sociala medier som de inte kan hantera. De är*

utsatta dygnet runt. Föräldrar orkar inte heller riktigt med sina barn, det kan jag säga är ett problem i skolan. Föräldrarna orkar inte ens ta till sig att barnen behöver stöd. Det är ju ert problem i skolan. När man inte får föräldrar att jobba kring sitt barn så är det som jobbigast.”

Resultatet tyder på att det skolsociala arbetet i dagens skola har förändrats. Förändringen synliggörs bland annat genom att rektorerna skildrar sina arbetsuppgifter och påvisar att de i skolan idag måste arbeta mycket mer med elevers uppfostran och sociala kompetens. Vilket enligt rektorerna beror på att vårdnadshavare idag inte förstår sitt eget ansvar och att vårdnadshavarna också i större utsträckning anser att en stor del av uppfostringsdelen är skolans uppgift.

F3 ”Lärarna jobbar otroligt mycket med den sociala biten och det genomsyrar hela verksamheten ska ni veta. Jättemycket tid ska ni veta. Ibland kan man tycka att det blir för mycket”.

K2 ”Skollagen har inte påverkat så mycket, däremot har det påverkat anpassningen av undervisningen massor. Det tycker jag är bra, problemet är bara att det inte är kopplat till resurser. Det är ju så att det måste finnas ekonomiska resurser för de anpassningar som ska göras, men det gör det inte. Jag har den ekonomi jag har och jag har budgetansvar också.”

Rektorerna var överens om att de upplever att det skolsociala arbetet tar väldigt mycket tid. Idag vänder sig många vårdnadshavare direkt till rektor gällande sina barn istället för att försöka lösa enklare problem med läraren och andra föräldrar först. Samtidigt uttrycker alla rektorer att de vill arbeta för att utveckla och stärka det skolsociala arbetet, att fokus bör ligga på elevernas välbefinnande för att kunna skapa en pedagogisk grogrund. Rektorerna menar att de administrativa uppgifterna, med statistik och övrigt pappersarbete tar alldeles för mycket tid från det som rektorerna egentligen anser är viktigare och de uttrycker att de hellre skulle vilja jobba med utveckling av de skolsociala frågorna.

F3 ”Det är otroligt mycket statistik, det går hur många timmar som helst till detta. Staten kräver in så mycket redovisning och statistik in absurdum för att skydda sig själva. Man lägger för mycket onödigt pappersarbete på skolan.”

5.4.1 Analys av rektors syn på förändring och utveckling av det skolsociala arbetet

Det framgår av resultatet att rektorernas förutsättningar att arbeta med skolsocialt arbete till stor del styrs av yttre faktorer som skollagen, olika skolreformer samt respektive huvudman, det styrks även av den tidigare forskningen (Skolverket, 2009; SFS 2010:800). När skollagen nu har förtydligat rektors och skolans formella ansvar för det skolsociala arbetet medför det en ökning av administrativa uppgifter, vilket samtliga rektorer bekräftar. De upplevde även en markant ökning av förflyttning av resurser från pedagogiskt tänkande arbete till elevvårdande arbete. Rektorerna tyckte inte att det stod i relation till de resurser de tilldelats. Enligt Skolverket (2009) var tanken bakom decentraliseringen att öka den lokala skolans självstyre, men istället upplevde rektorerna att kontrollen från staten på respektive skola har ökat. Tre av rektorerna anser att dokumentationen snart nått den punkt där det blir ”in absurdum”. Augustinsson och Brynolf (2012) reflekterar över risken att staten försvårar skolans komplexa situation genom att skapa fler lagar och regler utan att faktiskt ta hänsyn till hur arbetet i skolan påverkas, både ur ett pedagogiskt och ekonomiskt avseende.

Vi kunde urskilja en lite större flexibilitet avseende hur skolsocialt arbete bedrevs hos de fristående skolornas rektorer. Det kan bero på större inflytande från vårdnadshavare och elever på fristående skolor, vilket Bergström, Madestam & Sundström (2013) även styrker i sin studie. Vi uppfattade att rektorer i friskolorna uttryckte ett djupare och större socialt engagemang än rektorerna på de kommunala skolorna. En anledning till det kan vara att rektorer inom friskolorna ofta är delägare eller socialt kopplade till skolan på ett privat plan. Då friskolor ofta har en mer tydlig profil, till exempel via pedagogik och/eller värdegrund. Det kan även bero på det tydliga ekonomiska ansvaret hos friskolornas rektorer, då de inte på samma sätt som kommunala skolor kan redovisa ett underskott i verksamheten (Augustinsson & Brynolf, 2012).

När vi såg på det ur ett organisatoriskt perspektiv så kunde skillnaden även bero på att det råder olika kulturer inom den kommunala och fristående skolan. Den kommunala skolan har en lång historia av att vara styrd av staten, medan den fristående skolan är ett relativt nytt fenomen (Skolverket, 2009). Abrahamsson och Andersen (2005) anser att de normer som finns inom organisationen påverkar människornas beteende och normerna kommer dels från samhället, dels från organisationen men även från individen. Kulturen inom en skola kan därför bestå av en uppsättning gammal kunskap, sedvänjor och praxis. Den kommunala skolan har en lång historia och vissa skolor har funnits i flera årtionden så värderingarna sitter

i väggarna, vilket kan förklara varför rektorer i en fristående skolor har möjligheten att vara mer flexibla, de har inte de gamla sedvänjorna att ta hänsyn till på samma sätt.

Resultatet visade att rektorerna upplevde att det skolsociala arbetet har förändrats de senaste tio åren och att deras förklaring är att det kan bero på att samhället i stort har förändrats.

Dagens samhälle ställer enligt dem högre krav på individers prestationsförmåga, vilket rektorerna ansåg kunde påverka vårdnadshavarnas förmåga att orka engagera sig i sina barn. Förr omfattade skolhälsovården endast elevernas fysiska hälsa, men samhällsförändringar har bidragit till att idag omfattar det skolsociala arbetet även elevers psykiska hälsa.

Elevhälsoteam har därför bildats för att skapa ett samarbete kring elevers hälsa, både den fysiska och den psykiska (Guvå, 2010). I Törnséns (2013) studie framkom det att rektorerna såg ett behov av elevhälsoteam och att skolpersonal såg att behovet av att ha en skolkurator på skolorna har ökat. Törnsén såg en risk med att inte ha utbildad personal med kompetens att hantera elevernas psykosociala problem. Detta strider mot vad de intervjuade rektorerna i denna studie berättar. I vår studie lyfter tre rektorerna att det är klassläraren/mentorn som i första hand är de som arbetar med eleverna och skolkurator ska kopplas in först när det handlar om tyngre problematik. Att skolorna har tillgång till skolkurator och skolsköterska endast en dag varannan vecka ser vi därför som ett problem. Det ställer orimligt höga krav på pedagogerna att klara av att hantera elever som mår dåligt.

Enligt komplexitetsteorin får en rektor dagligen ta emot en mängd information och en rektor måste vara flexibel för att kunna skapa en verksamhet som bygger på regelbundenhet. När rektor befinner sig i skärningspunkten, ”*the edge of chaos*” kan vara ett tillstånd som är bra för skolans utveckling. Om rektor via sin erfarenhet kan ta tillvara på all ny information i de enskilda situationerna så kan nya arbetssätt utvecklas. Det upplever vi att de intervjuade rektorerna beskriver att de försöker göra. Att exempelvis låta klasslärarna ta större ansvar gällande det skolsociala arbetet kan vara ett arbetssätt vilket uppstått då rektor i brist på utbildade social arbetare i skolan, fått utveckla ett nytt sätt att arbeta. Kan det kanske bero på besparingar?

6. Diskussion

I detta kapitel lyfts de mest centrala resultaten fram och presenteras i punktform. Sedan vidtar en diskussion av resultatet med en jämförelse av tidigare forskning. Vidare ges förslag på ytterligare forskning i ämnet. Kapitlet avslutas med en kritisk diskussion om val av metod.

6.1 De viktigaste resultaten

Syftet med studien var att undersöka rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete i grundskolan. Utifrån vårt syfte hade vi följande tre frågeställningar: ”Hur beskriver rektorer sina erfarenheter av att leda skolsocialt arbete inom grundskolan?” ”Hur beskriver rektorer sitt ansvar för det skolsociala arbetet?” ”Hur anser rektorer att det skolsociala arbetet har förändrats över tid?” Med utgångspunkt från frågeställningarna valdes de viktigaste resultaten ut och presenteras här nedan i punktform:

- Samtliga rektorer skildrar att det skolsociala arbetet måste finnas med hela tiden, för att utveckla goda förutsättningar att skapa relationer mellan samtliga närvarande på skolan. Detta menar rektorerna är hjärtat i verksamheten då goda relationer skapar trygghet. De menar att det är grunden till allt. I relationerna är det viktigt att leda genom att visa och föregå med gott exempel, både mot arbetskamrater och mot elever. Samtliga rektorer beskrev utifrån sin erfarenhet att det var viktigt att ha ett holistiskt synsätt, att kunna se och förstå helheten. Att förstå och även kunna se bakomliggande orsaker till varför en elev kan må dåligt.
- Alla rektorer upplevde bristande tillgång på resurser som ett stort hinder för att utveckla och förändra det skolsociala arbetet. Hur rektors ledarskap kan bedrivas är beroende av hur tilldelningen av ekonomiska resurser från huvudmannen ser ut. Varendra en av rektorerna skildrar att all skolpersonal är involverad i det skolsociala arbetet samt att klasslärare/mentorerna får ta det största ansvaret.
- Skillnaden mellan de kommunala och privata rektorerna var att de kommunala uppgav sig följa riktlinjerna från huvudmannen utan några egentliga avsteg. Medan de privata rektorerna tillät sig själva ett större handlingsutrymme. Likheten rektorerna emellan oavsett huvudman, var att de ansåg sig väldigt styrda av lagar och förordningar från staten, gällande det utökade administrativa uppgifterna. Alla rektorer anser att detta tar

fokus från skolans egentliga uppdrag.

- Alla rektorer oavsett kommunal eller privat skola, lyfte problematiken med att vårdnadshavarna upplevdes vara mer frånvarande i barnens liv idag. Rektorererna menade att det skapade otrygga elever och barnen har med sig få grundläggande värderingar hemifrån. De grundläggande värderingarna ansåg alla rektorer vara nödvändiga för att elever ska kunna fungera och ta till sig kunskap i skolan.
- Resultatet visade att några av de intervjuade rektorererna ibland avstod ifrån att göra orosanmälningar till Socialtjänsten då de upplevde att de inte fick någon egentlig respons därifrån. Alla rektorer beskrev att samarbetet med externa aktörer exempelvis socialtjänst och BUP inte var tillfredställande. Vilket gjorde att tre rektorer beskrev att de ibland frångick sitt ansvar att göra orosanmälningar, då de upplevde att det var svårt att få kontakt och gensvar. Det tar för lång tid. Samtliga rektorer i studien belyste även problematiken avseende samarbetet med Socialtjänsten utifrån att barnperspektivet ofta försvinner, det är fokus på föräldrarna.

6.2 Resultatdiskussion

Då vårt urval begränsats till fem rektorer är det inte möjligt att generalisera resultaten till en vidare kontext. Dock gav de intervjuade rektorererna en samlad bild av att behovet gällande skolsocialt arbete har ökat markant de senaste åren. Vad det beror på kunde ingen av rektorererna helt sätta fingret på, men samtliga beskrev samhällsförändringarna som en direkt orsak. Samtliga rektorer upplevde att fler elever idag saknar social kompetens och inte har med sig grundläggande värderingar hemifrån och det i redan tidig ålder. Komplexitetsteorin (Augustinsson & Brynolf, 2012) förklarar, för att kunna påverka måste man vara fysiskt närvarande och flera rektorer anser att många vårdnadshavare idag inte finns närvarande i sina barns liv. Rektorererna beskrev att samhällets ökade krav på prestation leder till stressade föräldrar vilka prioriterar andra saker framför att umgås med sina barn. Det vill säga den sociala interaktionen i många familjer har minskat. Resultatet antyder att skolans fostringsansvar kan tolkas på olika sätt av skola och vårdnadshavare. Det bör finnas klarare direktiv om vad som är skolans så kallade fostringsansvar. Vi frågar oss om riktlinjer och lagar gällande vårdnadshavares ansvar, bör ses över, detta i relation till skolan. Vi befarar att

ökningen av skolans fostringsansvar inte kommer att minska och att skollagens tolkning (SFS2010:800) av detta ansvar måste förtydligas gällande skola respektive vårdnadshavare.

Tidigare forskning (Törnsén, 2013) belyste risken med att rektorerna lät ansvaret för elevernas psykiska hälsa ligga på lärarna då de inte har rätt kompetens. Resultatet visar att samtliga intervjuade rektorer aktivt väljer att lägga stort socialt ansvar på lärarna. Detta för att lärarna är närmast eleven och ofta i ett tidigt skede ser resultatförändringar hos eleven. Problemet med den lösningen framstår dock vara att lärarna inte har tillräckligt med tid för att bedriva det sociala arbetet i någon större utsträckning. Det beror inte på att pedagogerna inte vill utan på att tiden inte räcker till, eftersom de har ett pedagogiskt ansvar och det är deras egentliga huvuduppgift. Vi ställer oss frågan: Kan våra resultat därför i någon mån bidra till att förklara varför svenska skolelevs resultat försämrats så drastiskt enligt PISA (2012). Rektorerna har idag ett uttalat pedagogiskt uppdrag vilket vi upplever ställs i skymundan av det ökande sociala svårigheterna vilka skolan idag tar ett större ansvar för. Rektor ska enligt lagen tillgodose behoven av utbildning och elevhälsa men vissa rektorer i vår studie berättar att de på grund av begränsade resurser endast kan tillkalla specialiserad personal vid behov. Genom detta val har rektorerna stor möjlighet att påverka det skolsociala arbetet och hur det kan utföras. När vår studies resultat jämförs med den tidigare forskningens resultat (Hjørne & Säljö, 2008; Guvå, 2009; Törnsén, 2009) så finner vi att våra resultat bekräftas, då tidigare forskning visar att elevhälsans personal ofta arbetar akutstyrt. Elevhälsans ambitioner med att arbeta förebyggande och hälsofrämjande faller därför i skymundan. I stället inriktas arbetet mot elever som redan mår dåligt.

I vårt resultat framkom vissa skillnader mellan hur rektorerna på de kommunala och fristående skolorna agerade. Vi upplevde att de två rektorerna från friskolorna visade ett något djupare och mer socialt engagemang än de tre rektorerna från den kommunalt drivna skolan. Vi upplever att rektorerna från friskolorna var mer benägna att söka nya vägar och tänka utanför boxen, medan de kommunala rektorerna upplevdes mer styrda av direktiven från sin huvudman. Detta styrks av den tidigare forskningen (Bergström, Madestam & Sundström, 2013). Det kan bero på att fristående skolor lyssnar på och styrs mer av vårdnadshavarnas och elevernas önskemål medan kommunala skolor styrs av politiker (a.a.) Komplexitetsteorin visar att en rektor som vågar befinna sig i området ”*the edge of chaos*” utvecklar nya arbetssätt och kan hitta nya unika lösningar på problem (Augustinsson & Brynolf, 2012). En rektor som styrs för mycket av lagar och regler kanske inte törs släppa på kontrollen och

hantera det okontrollerbara på nya sätt utan istället har en tendens att lösa problem som uppstår på liknande sätt som de alltid har gjort. Det är en fara enligt komplexitetsteorin att inte våga tänka nytt, ett stabilt system som är helt ordnat kan ses som ett dött system, där ingen utveckling sker. Vi ser det som intressant att rektorer på fristående skolor tar sig ett större tolkningsutrymme av direktiven från sina huvudmän. Det kan i sin tur medföra att de kan vara mer flexibla i sitt sätt att hantera både ledarskap och problematik. Vi såg att de kommunala rektorerna oftare ordagrant följde direktiven de tilldelats från kommunen och att de inte gärna gjorde avsteg från dem.

Alla rektorer upplevde att samarbetet med externa aktörer exempelvis socialtjänst och BUP inte var tillräckligt. Det framkom i resultatet att några rektorer tyckte att samarbetet fungerade bra ibland, men det förekom även ärenden där det inte fungerade alls. Att vissa rektorer därmed avstod från att göra orosanmälningar till Socialtjänsten anser vi vara oroväckande. Detta skapar en rädsla för att eleverna riskerar att fara illa då de inte får den hjälp och stöd de har rätt till, i tid. Eleverna riskerar genom rektors handlande att hamna mellan stolarna vilket även finns beskrivet i Törnsén (2013).

6.3 Metoddiskussion

Valet av metod ansågs lämpligt då syftet med studien var att beskriva rektorers erfarenhet av ett fenomen. Patton (2002) menar att denna metod lämpar sig bäst när syftet med studien är att studera individers upplevda erfarenheter av ett fenomen. Att istället använda en kvantitativ metod hade inte lämpat sig då syftet inte var att redogöra för mätbara variabler utan istället skapa förståelse för individens erfarenheter.

I urvalet av deltagare tillämpades urval efter erfarenhet och arbetsplats(kommunal eller fristående skola) då det bedömdes att andra urval var irrelevanta just för den föreliggande studien. Under studiens gång uppmärksammades att rektorer med längre erfarenhet gav mer konkreta exempel. De var även tydligare och mer omfattande i sina beskrivningar av det skolsociala arbetet vilket även beskrivs i Brüde Sundin(2007) avhandling. Valet att ha ett krav på minst åtta års arbetslivserfarenhet som rektor anser vi därför även stärker kvalitén på studien. Det stödjer Brüde Sundin (2007) i sin studie vilken tydligt visar ett samband mellan längden på erfarenheten och kvalitén på rektorers ledarskap. I ovanstående studie illustrerades

det tydligt att de två delarna följer varandra.

Datansamlingen i föreliggande studie skedde genom halvstrukturerade intervjuer.

Intervjuguiden utformades och anpassades utifrån den kunskap vi erhållit genom att studera ämnesområdet vilket Patton(2002) menar är grunden till att frågorna ska vara relevanta till syftet. Frågornas ordning varierade utifrån de svar rektorerna gav, detta för att anpassas till vad som redan besvarats, under tidigare frågor. Samtliga rektorer upplevdes vara positiva till studien och gav ingående och innehållsrika svar. Det beror sannolikt på att rektorerna själva valt att delta i studien och att ämnet för studien upplevdes som oerhört relevant av samtliga rektorer.

Samtliga intervjuer genomfördes på respektive rektors arbetsplats, vilket ansågs utgöra en fördel då rektor känner sig bekväm i en hemtam miljö. En risk förelåg dock att de skulle uppleva sig distraherade av eventuella akuta händelser på arbetsplatsen. Vi upplevde inte att det medförde problem för utförandet av vår studie. Det är ändå en aspekt att beakta i val av intervjuplats, då det enligt Patton (2002) kan ha påverkan på trovärdigheten.

Då de som intervjuar tillsammans med den intervjuade, är delaktiga i processen inser vi att en viss påverkan är oundviklig. Enligt Patton(2002) blir resultatet i en kvalitativ studie påverkat av den förförståelse och de perspektiv forskaren har med sig. Forskaren är själv instrumentet i arbetet och gör anteckningar, ställer frågor, intervjuar, observerar samt tolkar och analyserar och vikten av att vara självmedveten och reflexiv, det vill säga ifrågasätta sig själv och ta med det under hela studien är väldigt viktigt, menar Patton (2002). Vi har av detta skäl genom studiens utförande antagit både en aktiv och en reflekterande roll för att genom det kunna selektera och beakta svaren utifrån den teoretiska bakgrunden. Patton(2002) beskriver att genom att anta ett reflexivt förhållningssätt så minskar man risken att författarnas förförståelse ska ha påverkat resultatet i studien.

Vår tidigare kunskap vilken erhållits genom praktik inom socialtjänst respektive skolkurator och även intresse för studiens valda ämne, upplevdes som en tillgång. Förförståelsen kunde dock ha begränsat oss i vissa frågor, men då vi anser oss ha haft förförståelse från två "olika" sidor av skolsocialt arbete och dessutom reflekterat över våra val under hela studiens gång, så upplevde vi istället att vi kompletterade varandra. Det gäller exempelvis intervjuerna där vi kunnat fylla i om den andra missat något eller genom att ställa en följdfråga. Det upplevde vi stärka trovärdigheten i studien. Valet av teori och begrepp är anpassat efter syftet, då

komplexitetsteorin och organisationskultur tydligt förklarar rektors varierade arbete och synliggör problematiken. Vi är medvetna om att valet av teori och begrepp kan ha påverkat analysen och resultatet. Hade andra teorier och begrepp valts så hade det medfört att andra faktorer belyst och då eventuellt gett ett annat resultat. Att genomföra en större studie var inte möjligt inom tidsramen för vår studie. Det hade dock varit väldigt intressant att göra en större eller till och med en nationell studie av både kommunala och fristående rektorer för att kunna ge möjlighet att generalisera resultaten till en vidare kontext.

6.4 Slutsats

Syftet med denna uppsats har varit att beskriva rektorers erfarenheter av det skolsociala arbetet och hur de arbetat med denna fråga. Samtliga rektorer i vår studie framhåller att många elever som de möter i skolan idag, saknar många grundläggande värderingar som tidigare varit självklara. En annan viktig slutsats är att det i intervjuerna framkommer att genom att denna förändring skett så har det skolsociala arbetet förändrats och omfattar idag en större del socialt arbete än tidigare, vilket tar tid och ekonomiska resurser från det pedagogiska arbetet. Vi funderar kring om det kan vara en av anledningarna till att PISAs undersökning (2012) visar att elevers kunskapsresultat minskat. Det är säkerligen en långtgående slutsats men vi anser ändå att frågan är värd att lyftas. Det är naturligtvis fler bitar som påverkar resultatet i undersökningen från PISA (2012).

6.5 Förslag till vidare forskning

Denna studie tillför kunskaper om skolsocialt arbetet idag, utifrån rektorers erfarenhet och beskrivning av det skolsociala arbetet över tid. Vår förhoppning är att studiens resultat kan bidra till att öka förståelsen och kunskapen för att skolan inte kan göra allt under dagens gällande villkor. Som vidare forskning skulle det vara intressant att utföra en större studie på nationellt plan för att se om samma resultat uppnås. I studien framkommer att de två rektorerna på de fristående skolorna oftare klev utanför boxen för att hitta lösningar. Vi upplevde också att de hade ett lite större socialt engagemang. Hur kommer det sig? Att öka kunskapen om vad som behövs för att nå lösningar på de skolsociala och pedagogiska problemen i skolan i dag är inte bara en intressant fråga, utan också en otroligt viktig fråga för kommande generationer och deras utbildning.

Referenslista

Abrahamsson, B. & Andersen, J. A (2005). *Organisation - om att beskriva och förstå organisationer*. Malmö: Liber

Augustinsson, Sören & Brynolf, Margrethe (2012). *Rektors ledarskap, komplexitet och förändring*. Lund: Studentlitteratur.

Backlund, Å.(2007). *Elevvård i grundskolan-resurser, organisation och praktik*. Rapport i socialt arbete nr 121. (Doktors avhandling, Stockholms universitet, Institutionen för Socialt arbete.)

Bergström, G., Madestam, J. & Sundström (2013) Privat eller offentlig- spelar det någon roll? I O. Johansson & L. Svedberg (red.) *Att leda mot skolans mål* (s. 205-224) Malmö: Gleerups

Brüde Sundin, J. (2007) *En riktig rektor. Om ledarskap, genus och skolkultur*. Linköping Studies in Pedagogic Practices No. 3 (Doktors avhandling, Linköpings Universitet, Institutet för beteendevetenskap och lärande).

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik

Guvå, G. (2009). *Professionellas föreställningar om elevhälsans retorik och praktik*. (Fog rapport nr 65). Linköpings Universitet. Institutionen för beteendevetenskap och lärande. Från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:765543/FULLTEXT01.pdf>

Guvå, G (2010). *Och de tre skola bliva ett. Om elevhälsans tre spår*. (Fog rapport nr 67). Linköpings Universitet. Institutionen för beteendevetenskap och lärande. Från <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:765565/FULLTEXT01.pdf>

Haglund, D.A.R. (u.å.). Erfarenhet. I *Nationalencyklopedin*, Hämtad 28 april, 2015 från <http://www.ne.se/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&q=erfarenhet>

Hallerström, H. (2006). *Rektorers normer i ledarskapet för skolutveckling*. Sociologiska institutionen Lunds Universitet.

Hjörne, E. & Säljö, R. (2004). The pupil welfare team as a discourse community: Accounting for school problems. *Linguistics and Education*. nr 15, s.321-338.

Hjörne, E & Säljö, R (2008). *Att platsa i en skola för alla. Elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Stockholm: Norstedts

Hjörne, E & Säljö, R (2014). Analysing and preventing school failure: Exploring the role of multi-professionality in pupil health team meetings. *International Journal of Educational Research* 63 s.5-14.

Höög, J. (2010) *Elevhälsan i skolan – teman med variationer*. Skolverket. Från http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.196125!/Menu/article/attachment/Artikel%20Jonas%20H%C3%B6g%C3%B6g.pdf

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Larsson, S.(2005). Kvalitativ Metod. I Larsson, S, Lilja, J. & Mannheimer, K(red): *Forskningsmetoder i socialt arbete* (s. 91-128). Lund: Studentlitteratur.

Leo, U. (2010). *Rektorer bör och rektorer gör. En rättssociologisk studie om att identifiera, analysera och förstå professionella normer*. (Avhandling, Lund Universitet, Institutionen för Rättssociologi).

Marklund, S. & Stjernquist, N. (u.å.). Rektor. I *Nationalencyklopedin* Hämtad 28 april, 2015 från www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/rektor

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods. 3:e uppl.* London: SAGE.

PISA (2012). *15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap*. Skolverket. Från: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf3126.pdf%3Fk%3D3126

<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/internationella-studier/pisa/kraftig-forsamring-i-pisa-1.167616>

SFS 2003:460 *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. Hämtad 12 april 2015 från Riksdagen.

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-2003460-om-etikprovning_sfs-2003-460/

SFS 2010:800. *Skollagen*. Hämtad 2015-04-10 från Riksdagen.

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/

Skolverket (2009). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Skolverket. Från [http://www.skolverket.se/om-](http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskildpublikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2260.pdf%3Fk%3D2260)

[skolverket/publikationer/visa-enskildpublikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2260.pdf%3Fk%3D2260](http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskildpublikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2260.pdf%3Fk%3D2260)

Skolverket (2011) *Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*.

Skolverket. Från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskildpublikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2575.pdf%3Fk=2575

Skolverket (2013) *Skolverkets Lägesbedömning 2013*. Skolverket från

http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskildpublikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf3014.pdf%3Fk%3D3014

Socialstyrelsen & Chess (2012). *Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa en studie baserad på den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*.

Stockholm: Socialstyrelsen Från

<http://www.socialstyrelsen.se/lists/artikelkatalog/attachments/18702/2012-5-15.pdf>

Socialstyrelsen & Skolverket (2014). *Vägledning för elevhälsan*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2014/2014-10-2>

SOU (2000:19) *Från dubbla spår till elevhälsa - i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling* Slutbetänkande av Elevvårdsutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet. Från <http://www.regeringen.se/content/1/c4/12/55/fe1286c5.pdf>

SOU (2010:79) *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Uredningar/Statens-offentliga-utredningar/Pojkars-och-flickors-psykiska-_GYB379/

Törnsén, M. (2009). *Successful principal leadership: Prerequisites, processes and outcomes*. Pedagogiska institutionen Umeå Universitet Nr 91

Törnsén, M. (2013). Rektors ledning och styrning av elevhälsan. I O. Johansson & L. Svedberg (red.) *Att leda mot skolans mål* (s. 187-203) Malmö: Gleerups

Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed*. Vetenskapsrådet. Från <https://publikationer.vr.se/produkt/god-forskningssed/>

Vinnerljung, B., Berlin, M. & Hjern, A. (2010) Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn. I Socialstyrelsen *Social rapport 2010*, kap 7 s.227-266. Stockholm: Socialstyrelsen

Westling Allodi, M. (2007) Equal Opportunities in Educational Systems: the case of Sweden. *European Journal of Education*, Vol. 42, No. 1,

Bilaga I

Informationsbrev till dig som informant.

Vi, Helene och Therese är två studenter som läser termin sex vid socionomprogrammet på Högskolan i Gävle. Vi ska denna termin skriva vårt examensarbete som bygger på en kvalitativ intervjustudie. Syftet med examensarbetet är att beskriva och analysera rektorers erfarenheter av att leda skolsocialt arbete.Handledare för arbetet är Inger Linblad, lektor i socialt arbete, på Högskolan i Gävle.

Det material vi samlar in via intervjuer kommer att hanteras konfidentiellt och förvaras på sådant sätt att ingen annan än vi kommer att ha tillgång till materialet. När studien är slutförd kommer allt material att raderas. Dina svar kommer att avidentifieras och kan på så vis inte ledas tillbaka till dig. Din medverkan är frivillig och kan när som helst avbrytas oavsett tidpunkt i studien.

När vi skrivit klart examensarbetet kommer det att publiceras på Internet. Vi kommer att delge dig information om var uppsatsen finns att ladda ned, när det blir aktuellt.

Vi är mycket tacksamma över att du tar dig tid att låta oss intervjua dig och ser fram emot vårt möte den XX klockan XX .

**Om du har några frågor eller funderingar så tveka inte att höra av dig.
Med vänliga hälsningar,**

**Helene Blom
070- xxx xxx**

**Therese Juneskans
073x- xxx xxx**

**Inger Linblad
Handledare**

Bilaga II

Intervjuguide

Hur beskriver rektor sina erfarenheter av att leda skolsocialt arbete inom grundskolan?

- Vilka mål har rektor med det skolsociala arbetet?
- Vad anser rektor är skolans viktigaste uppgift?
- Hur stor påverkan anser du att du har på det skolsociala arbetet?
- Hur arbetar rektor för att följa de riktlinjer som finns?

Hur beskriver rektor sitt ansvar för det skolsociala arbetet?

- På vilket sätt har du ansvar för det skolsociala arbetet?
- Finns det någon form av utvärdering/kvalitetssäkring av det skolsociala arbetet på skolan?
- Beskriv det skolsociala arbetet som er skola utför?
- Hur mycket resurser lägger ni på skolsocialt arbete?

Hur anser rektor att det skolsociala arbetet har förändrats över tid?

- Har den nya skollagen påverkat det skolsociala arbetet positivt eller negativt?
- Kan du se något speciellt med just ditt sätt att arbeta som rektor, eller gör du som alla andra, tror du?
- Gör du sådant som du inte tycker att du borde göra som rektor? Vad i så fall?
- Hur upplever du att samverkan gällande elevers psykosociala hälsa fungerar med övriga aktörer såsom socialtjänst, BUP.
- Har det skolsociala arbetet förändrats de senaste åren?